

De nasjonale
forskningsetiske
komiteene

Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora

FORSKNINGSETISKE RETNINGSLINJER FOR SAMFUNNSVITENSKAP OG HUMANIORA

ISBN: 978-82-7682-112-3

5. utgave, 2021, redigert 2023

Forsidefoto: Shutterstock

Design/layout: Ingrid Torp, De nasjonale forskningsetiske komiteene

Copyright © De nasjonale forskningsetiske komiteene

www.forskningsetikk.no

INNHold

FORORD	4
INNLEDNING	5
Forskningsetikk	5
Ansvaret for forskningsetikken	6
NESHs forskningsetiske retningslinjer	7
A) FORSKERFELLESKAPET	10
1. Fri og uavhengig forskning	10
2. Forskerfellesskapets forpliktelser	11
3. Faglig bedømmelse	11
4. Veileders og prosjektleders ansvar	12
5. Veilederforholdet	12
6. Åpenhet, etterprøving og kritikk	13
7. Vitenskapelig publisering	13
8. God henvisningsskikk	14
9. Medforfatterskap	14
10. Plagiat	15
11. Fabrikkering og forfalskning	15
12. Fordreining og fortielse	16
13. Sikkerhet og beredskap	16
14. Internasjonalt samarbeid	17
B) HENSYN TIL PERSONER	18
15. Ansvaret for å informere	18
16. Samtykke til å delta i forskning	20
17. Redusert evne til å samtykke	21
18. Beskyttelse av barn	22
19. Klarhet om roller og ansvar	23
20. Anonymitet	23
21. Konfidensialitet og taushetsplikt	24
22. Varslingsplikt	24
23. Privatliv og familieliv	25
24. Lagring og deling av forskningsmateriale	25
25. Tilbakeføring av resultater	26
26. Direkte og indirekte berørte	26
27. Verdier og handlingsmotiver	27
28. Risiko for skade og belastning	27
29. Menneskers ettermæle	28
30. Fremtidige generasjoner	28

C) GRUPPER OG INSTITUSJONER	29
31. Svakstilte og sårbare grupper	29
32. Respekt for kulturelle forskjeller	29
33. Kulturhistoriske kilder	30
34. Offentlig forvaltning	31
35. Private bedrifter og organisasjoner	32
D) OPPDRAGSGIVERE, FINANSIØRER OG SAMARBEIDSPARTNERE	33
36. Uavhengighet i forskning	33
37. Forskningsinstitusjonenes ansvar	34
38. Oppdragsgivere og finansierer	34
39. Samarbeidsprosjekter	35
40. Brukermedvirkning	35
41. Åpenhet om finansiering, roller og interesser	36
42. Bruk av forskningsresultater	36
43. Rett til publisering og offentliggjøring	37
44. Publiseringsskikk	37
E) FORSKNINGSFORMIDLING	38
45. Formidling som samfunnsansvar	38
46. Formidling og institusjonenes ansvar	39
47. Formidling og etterrettelighet	39
48. Formidling og saklighet	40
49. Deltakelse i tverrfaglig dialog	40
50. Deltakelse i samfunnsdebatten	40
VEDLEGG	42
Om NESH	42
Historikk	42
Etiske retningslinjer og juridiske lover	44
Det nasjonale forskningsetiske systemet	45
Tidligere medlemmer i NESH	47

FORORD

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) er et uavhengig og rådgivende organ, som har ansvar for å utarbeide nasjonale forskningsetiske retningslinjer. Den første utgaven av NESHs retningslinjer ble utgitt i 1993, og de har kommet i reviderte utgaver i 1999, 2006 og 2016. For mer om NESH og retningslinjene, se vedlegg.

I denne utgaven har NESH valgt å fremheve og tydeliggjøre de grunnleggende forskningsetiske normene. Formålet er å fremheve NESHs retningslinjer som en selvstendig kilde til forskningsetisk refleksjon og kontinuering diskusjon i forskerfellesskapet. NESH har også presisert hvordan forskning i økende grad er under press, og hvordan ulike aktører som oppdragsgivere, finansører og samarbeidspartnere har medansvar for å ivareta forskningsetikken. Videre er skillet mellom etikk og juss presisert for å tydeliggjøre grenseflatene mot henholdsvis gransking av vitenskapelig uredelighet og krav om rettsgrunnlag ved behandling av personopplysninger.

Høsten 2020 ble det reviderte utkastet til nasjonale retningslinjer sendt på høring. NESH mottok over 60 innspill fra forskere, forskningsinstitusjoner og andre forskningsaktører. En arbeidsgruppe bestående av Elisabeth Staksrud (leder), Ivar Kolstad (nestleder) og Vidar Enebakk (sekretariatsleder) har gått gjennom alle innspill og utarbeidet forslag, som er grundig drøftet og vedtatt av alle medlemmene i komiteen. NESH ønsker å takke alle aktører for samarbeidet i forbindelse med revideringen av retningslinjene.

Oslo, desember 2021

Elisabeth Staksrud (komitéleder), Ivar Kolstad (nestleder), Kirsten Johanne Bang, Lene Bomann-Larsen, Kjetil Fretheim, Rakel Christina Granaas, Kristian Berg Harpviken, Heidi Østbø Haugen, Kjetil Ansgar Jakobsen, Roar Johnsen, Markus Hoel Lie, Hadi Strømmen Lile, Anne Nevøy, Tove Klæboe Nilsen, May-Len Skilbrei og Vidar Enebakk (sekretariatsleder).

Punkt 15–18 i NESHs retningslinjer ble revidert høsten 2023 for å tydeliggjøre forskjellen mellom forskningsetikk og det juridiske personvernlovverket. Arbeidet skjedde i nær dialog med Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør, som parallelt reviderte sine veiledere og maler for informasjonsskriv og behandlingsgrunnlag.

Oslo, november 2023

Heidi Østbø Haugen (komitéleder), Kari Steen-Johnsen (nestleder), Rani Lill Anjum, Bernt Aardal, Lene Bomann-Larsen, Kjetil Fretheim, Anne Marie Frøseth, Rakel Christina Granaas, Johs. Hjellbrekke, Stig-Erik Jakobsen, Jakob Maliks, Tove Klæboe Nilsen, Thomas Ugelvik, Anne Line Wittek og Vidar Enebakk (sekretariatsleder).

INNLEDNING

Forskning er en kollektiv og systematisk søken etter ny innsikt gjennom bruk av ulike vitenskapelige metoder. Forskning har en verdi i seg selv som kilde til ny og bedre innsikt, og forskning kan være nyttig i mange sammenhenger i samfunnet. Formålet med forskningsetikken er å fremme fri, god og forsvarlig forskning. Forskningsetikken bidrar til å konstituere og sikre god vitenskapelig praksis.¹

Forskningsetikk

Forskningsetikk består av et sett grunnleggende normer som er utviklet over tid og forankret i det internasjonale forskerfellesskapet. *Sannhetsnormen* er ufravikelig i all vitenskapelig virksomhet. Sannhetssøken, sannhetsforpliktelse, redelighet og ærlighet er en forutsetning for forskningens kvalitet og pålitelighet. Forskning har også overordnede *metodologiske normer*, som saklighet, klarhet, etterrettelighet og etterprøvbarhet. Disse normene skal sikre at vitenskapelige metoder følges på en faglig forsvarlig måte. Videre er forskning regulert av *institusjonelle normer*, som skal bidra til at forskning er åpen, kollektiv, uavhengig og kritisk (kjent som «vitenskapens etos»)². Alle disse normene konstituerer og regulerer god vitenskapelig praksis og skal sikre forskningens integritet.

Forskningsetikk omfatter også mer alminnelige normer, som er avledet av samfunnets krav og forventninger til forskningen i bred forstand. Den grunnleggende verdien i denne sammenhengen er menneskeverdet, som blir ivaretatt gjennom tre prinsipper: *respekt* for likeverd, frihet og selvbestemmelse, *beskyttelse* mot risiko for skade og urimelig belastning, og *rettferdighet* i prosedyrer og fordeling av goder og byrder.³ Disse forpliktelsene skal sikre forskningens forsvarlighet.

Et velfungerende, kunnskapsbasert og demokratisk samfunn er avhengig av forskning som kilde til pålitelig kunnskap. Alle mennesker har rett til å få del i den vitenskapelige fremgangen og dens goder.⁴ Derfor er forskningsformidling en viktig del av forskningsetikken. Forskere må være åpne om risiko og vitenskapelig usikkerhet, og de må unngå at forskningen er til skade for mennesker, samfunn, natur og miljø.

¹ Se vedlegg for mer om NESH og retningslinjene.

² «Vitenskapens etos» ble formulert av Robert K. Merton i 1942; se også Knut Erik Tranøy (1986), *Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform*.

³ De tre forskningsetiske prinsippene ble formulert i Belmont-rapporten (1979).

⁴ FN (1948), *Verdenserklæringen om menneskerettigheter*, artikkel 27 (1).

Forskningsinstitusjonene må sikre forskningens integritet og forsvarlighet. De må også sikre forskernes yringsfrihet og individuelle akademiske frihet, slik at de fritt kan formidle pålitelig kunnskap til resten av samfunnet.⁵ Dette gjelder i særlig grad når forskningens verdier og normer blir satt under press.

Både individuelt og institusjonelt er forskningens frihet betinget av ansvarlig selvregulering og god vitenskapelig praksis.

Ansvaret for forskningsetikken

Forskning skal organiseres og utøves forsvarlig, og forskningsetikken er et verktøy for å sikre dette. Både forskere og forskningsinstitusjoner har ansvar for å ivareta forskningsetikken, men også andre forskningsaktører skal opptre i overensstemmelse med forskningsetiske normer og retningslinjer. Forskningsetikkloven legger til grunn at «forskning i offentlig og privat regi skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer».⁶

Den enkelte forsker har *alltid* ansvar for å opptre forsvarlig. Forskere har ansvar i et bredt spekter av roller og sammenhenger, for eksempel som underviser, veileder, prosjektleder og ekspert. Forskere har et selvstendig ansvar når de utfører oppdrag eller deltar i samarbeid med eksterne partnere. Ansvar for å ivareta forskningsetikken gjelder *alle som utfører* forskning, herunder studenter, ph.d.-kandidater og andre aktører. Forskere har en lovfestet aktsomhetsplikt som skal «sikre at all forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer.»⁷

Forskningsinstitusjoner må påse at forskningsetikken er ivaretatt, og at fordelingen av ulike oppgaver er klar. Det inkluderer opplæring av studenter, ph.d.-kandidater og ansatte, samt å påse at alle som utfører eller deltar i forskning, har kjennskap til forskningsetikk. Institusjonene må sørge for at forskning, undervisning, opplæring, veiledning, prosjektledelse, administrasjon og styring skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Institusjonene må tilrettelegge for opplæring og veiledning i ulike forskningsetiske spørsmål og ha rutiner for håndtering av forskningsetiske saker. Institusjonene har et lovfestet ansvar for å «sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer».⁸ Institusjonen plikter å ha et redelighetsutvalg og å behandle saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer.⁹

⁵ Grunnloven § 100; universitets- og høyskoleloven § 1–5.

⁶ Forskningsetikkloven § 1.

⁷ Forskningsetikkloven § 4.

⁸ Forskningsetikkloven § 5.

⁹ Forskningsetikkloven § 6.

Også andre forskningsaktører har ansvar for å ivareta forskningsetikk, for eksempel finansører, oppdragsgivere og samarbeidspartnere i offentlig eller privat sektor. Balansen mellom uavhengighet og styring må være etisk forsvarlig, noe som forutsetter ordninger som sikrer forskningens reelle uavhengighet. Både institusjonenes uavhengighet og den individuelle akademiske friheten må være ivaretatt. For å unngå uklare rollefordeling og uklare ansvarsforhold må det være åpenhet om forholdet mellom oppdragsgivere, forskningsinstitusjoner og forskere. Det må ikke legges føringer på hvilke resultater forskningen skal lede til, og forskere kan ikke pålegges å holde tilbake uønskede resultater og konklusjoner.

NESHs forskningsetiske retningslinjer

Retningslinjene er rådgivende og skal bidra til å utvikle forskningsetisk skjønn og refleksjon, avklare etiske dilemmaer, fremme ansvarlig forskning og forebygge uredelighet. De redegjør for ulike hensyn og forpliktelser, og de utdyper ansvaret til forskere, forskningsinstitusjoner og andre forskningsaktører. I forskningsprosjekter bør retningslinjene ligge til grunn i hele prosessen – fra planlegging og gjennomføring til publisering og formidling.

Retningslinjene er utviklet av forskere, i samspill med forskere og til hjelp for forskere. De er utviklet over tid, og de er basert på erfaringer med nye utfordringer og innspill fra ulike aktører. Retningslinjene er en kodifisering av forskerfelleskapets egne verdier og normer, og de skal sikre akademisk frihet, ansvarlighet og integritet i forskning. Retningslinjene gjelder også andre forskningsbaserte aktiviteter som undervisning, forskningsformidling og institusjonsforvaltning.

NESHs retningslinjer er utviklet for samfunnsvitenskapelig og humanistisk forskning i bred forstand, herunder fagområder som rettsvitenskap, teologi, utdanningsvitenskap, psykologi og samfunnsmedisin. De kan anvendes i kunstnerisk utviklingsarbeid og museal praksis, og de kan være relevante for andre fagområder og tverrfaglige samarbeid.

Retningslinjene gjelder for all forskning i offentlig eller privat regi. Det kan være glidende overganger mellom forskning og andre former for kunnskapsproduksjon, som kan ha andre formål, grader av frihet, systemer for kvalitetssikring og rutiner for publisering. Det er derfor viktig at forskere og forskningsinstitusjoner presiserer hva som er forskning, og hva som er andre former for kunnskapsutvikling og kommunikasjon. Dersom analyser, utredninger og evalueringer er forskningsbaserte, må de følge forskningsetiske normer.

Forskningsetiske vurderinger må være begrunnet i anerkjente normer, for eksempel slik de er nedfelt i NESHs retningslinjer. Forskere må ofte veie ulike hensyn opp mot hverandre.

Derfor bør det eksplisitt gjøres rede for valg og prioriteringer. Noen ganger er det tett forbindelse mellom ulike normer, for eksempel er etterrettelighet en forutsetning for etterprøvbarehet. I andre tilfeller kan ulike deler av retningslinjene stå i et motsetningsforhold, for eksempel når man skal avveie samfunnsnytte mot risiko for skade eller belastning på enkeltindivider. I forskning kan det også oppstå forskningsetiske spørsmål som retningslinjene ikke tar høyde for. Forskere må selv identifisere og vurdere etiske dilemmaer og utvise et reflektert og velbegrunnet skjønn. Retningslinjene kan bidra til dette gjennom å løfte frem hensyn og forpliktelser som bør ivaretas.

Retningslinjene har fem deler (A–E) som angir ulike forskningsetiske forpliktelser:

A) Forskerfellesskapet: Forskere har et kollegialt ansvar overfor hverandre i forskerfellesskapet. De skal opptre sannferdig, behandle hverandre med respekt og anerkjenne hverandres bidrag i prosjekter og publikasjoner. Forskere har et kollektivt ansvar for å fremme forskningens verdier og normer også i undervisning, veiledning, formidling og publisering.

B) Hensyn til personer: Forskere har ansvar overfor alle som inngår i eller deltar i forskning. Forskere skal respektere deres menneskeverd og ivareta deres personlige integritet, sikkerhet og velferd. Forskere skal som hovedregel både gi informasjon og få samtykke fra dem som deltar i forskning.

C) Grupper og institusjoner: Svakstilte og sårbare grupper kan ha særskilt behov for beskyttelse, og det kan være nødvendig å ta spesielle hensyn når man forsker på tvers av kulturer eller på kulturminner. Også offentlige virksomheter og private organisasjoner har et medansvar for at forskning de deltar i, skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer.

D) Oppdragsgivere, finansører og samarbeidspartnere: Forskere og forskningsinstitusjoner har forpliktelser overfor oppdragsgivere, finansører og samarbeidspartnere. På samme måte har andre forskningsaktører forpliktelser overfor forskere og forskningsinstitusjoner. Forskningsetikken balanserer normer om åpenhet og uavhengighet mot krav om nytte og samfunnsrelevans.

E) Forskningsformidling: Forskere og forskningsinstitusjoner har ansvar for å formidle vitenskapelige resultater, arbeidsmåter og holdninger fra egen og andres forskning, til resten av samfunnet. Forskningsformidling omfatter dialog på tvers av fagområder, samspill med ulike aktører i samfunnet, samt forskeres deltakelse i samfunnsdebatten.

Til slutt følger et vedlegg med annen informasjon, blant annet om De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK) og andre institusjoner med et forskningsetisk ansvar. Her blir det redegjort for forskjellen mellom etiske retningslinjer og rettslige lover, spesielt knyttet til behandling av uredelighetsaker og behandling av personopplysninger. Her omtales også internasjonale ressurser som kan være til nytte i arbeidet med forskningsetikk og forskningsintegritet.

A) FORSKERFELLESSKAPET

Forskere har et kollegialt ansvar overfor hverandre i forskerfellesskapet. De skal opptre sannferdig, behandle hverandre med respekt og anerkjenne hverandres bidrag i prosjekter og publikasjoner. Forskere har et kollektivt ansvar for å fremme forskningens verdier og normer også i undervisning, veiledning, formidling og publisering.

1. Fri og uavhengig forskning

Forskere skal ha individuell frihet og reell uavhengighet. Institusjonell autonomi skal være forskningsetisk forsvarlig og kan ikke bryte med normer for god vitenskapelig praksis.

Forskning som skjer i henhold til god vitenskapelig praksis og anerkjente forskningsetiske normer skal være fri. Både individuell frihet og institusjonell autonomi er forutsetninger for forskningens integritet og er knyttet til vitenskapelige normer som ærlighet, etterrettelighet og åpenhet. Forskningens frihet, uavhengighet og kritiske korrektiv er nødvendig for å sikre tillit og troverdighet i samfunnet. Samfunnet er avhengig av pålitelig forskning som ikke er styrt av andre interesser, det være seg politiske, økonomiske, religiøse, strategiske eller organisatoriske interesser.¹⁰

Forskernes individuelle frihet er betinget av redelighet, og forskere plikter å følge anerkjente vitenskapelige og etiske normer. Normene for god vitenskapelig praksis er forankret i det internasjonale forskerfellesskapet, og vitenskapens frihet skal respekteres. Forskerne må forsvare vitenskapens grunnleggende normer når de settes under press.

Forskningsinstitusjonene har ansvar for å ivareta fri, uavhengig og kritisk forskning. Institusjonell autonomi og ansvarlig selvregulering forutsetter at forskningsinstitusjonene verner om forskernes individuelle frihet og forskerfellesskapets kollegiale kultur.¹¹ Forskningsinstitusjoner må ikke begrense eller kneble forskeres yringsfrihet ved å vise til lojalitetsforpliktelser, krav om lydighet eller økonomiske og strategiske hensyn.¹² Forskningens frihet skal respekteres, også i undervisning og forskningsformidling (se del E).

¹⁰ UNESCO (2017), *Recommendation on Science and Scientific Researchers*; Ministerial Conference on the European Research Area (2020), *Bonn Declaration on Freedom of Scientific Research*.

¹¹ Universitets- og høyskoleloven § 1–5.

¹² Grunnloven § 100.

2. Forskerfellesskapets forpliktelser

Forskere skal bidra til å bygge faglige fellesskap preget av åpenhet, saklighet og kollegialitet.

Forskerfellesskapet forvalter de grunnleggende vitenskapelige og etiske normene som ligger til grunn for forskningsetikken, i tråd med prinsipper om institusjonell autonomi, faglig uavhengighet og akademisk frihet. Forskerfellesskapet er internasjonalt og omfatter ulike fagmiljøer som går på tvers av institusjoner og landegrensener, og disse ulike fagmiljøene har egne metoder og normer for å sikre vitenskapelig kvalitet og uavhengighet. Offentliggjøring av resultater og kritisk etterprøving fra fagfeller er grunnleggende for all forskning.

Forskerfellesskapet må tilrettelegge for et kollegialt miljø som fremmer god forskning i tråd med anerkjente vitenskapelige og etiske prinsipper. Forskere må utvikle en åpen og ikke-diskriminerende kultur hvor det er rom for faglig uenighet, konstruktiv kritikk og diskusjon om forskningsetiske spørsmål. Forskere skal ikke holde tilbake vesentlig kritikk eller unngå å få problemstillinger allsidig belyst, og de skal være åpne om legitime bruksområder og begrensninger ved ulike metoder og analysemåter. Forelesere, veiledere og prosjektledere har ansvar for at studenter og ph.d.-kandidater blir inkludert i faglige fellesskap og får kjennskap til forskningsetikk.

3. Faglig bedømmelse

Forskere må være åpne om roller og interesser ved faglige bedømmelser.

Faglig bedømmelse av for eksempel studentoppgaver, avhandlinger, søknader, publikasjoner eller vitenskapelige stillinger skal være preget av åpenhet, saklighet og integritet. Ved faglig bedømmelse må forskere være villige til å vurdere argumenter og tenkemåter som er anerkjent i andre forskningstradisjoner enn deres egne, og være bevisst begrensningene i egen kompetanse.

Forskere må være åpne om relevante roller og bindinger når de skal godkjenne, bedømme eller vurdere forskning eller forskningens konsekvenser. Det gjelder for eksempel ved ansettelser og stillingsopprykk, ved fagfellevurdering av publikasjoner og prosjekter eller når forskere skal evaluere tiltak hvor de også har andre roller og bindinger.

Forskningsinstitusjonene må sikre åpenhet og diskusjon om roller og interesser.¹³

¹³ Se også habilitetskrav i forvaltningsloven § 6.

4. Veileder og prosjektleders ansvar

Veiledere og prosjektledere har et overordnet og helhetlig ansvar for forskningsetikken i prosjektet.

Veiledere og prosjektledere har et overordnet og helhetlig ansvar for at alle prosjekter og delprosjekter gjennomføres i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Ansvar for forskningsetikk gjelder i alle faser av prosjektet, fra begynnelse til slutt. Ansvar omfatter forskningsetikk i bred forstand – alt fra spørsmål om medforfatterskap og deling av forskningsmateriale til forsvarlighet og samfunnsansvar.

Veiledere skal bistå med veiledning i forskningsetiske spørsmål både gjennom opplæring og i praksis underveis i prosjekter. Prosjektledere har ansvar for å løse forskningsetiske utfordringer som kan oppstå i samarbeid og i delprosjektene. Institusjonene må sørge for at både veiledere og prosjektledere er gjort kjent med sitt ansvar.

5. Veilederforholdet

Veiledere og studenter/ph.d.-kandidater skal behandle hverandre med respekt. Veiledere skal ikke misbruke sin posisjon til egen fordel. Det gjelder både i faglige og i personlige forhold.

Veiledere og studenter/ph.d.-kandidater skal behandle hverandre med respekt. Veiledere må også være oppmerksomme på det asymmetriske maktforholdet og ikke benytte faglig autoritet til egen fordel eller på en måte som krenker andres integritet. Dersom en veileder ønsker å bruke materiale i egen forskning, må veilederen sikre at studenters/ph.d.-kandidaters rett til eget materiale er ivaretatt. Institusjonene bør utarbeide avtaler for dette.

I et veiledningsforhold kan det oppstå både faglige og private relasjoner, som kan føre til rolle- og interessekonflikter, både når arbeidet til studenten/ph.d.-kandidaten skal bedømmes, og i forskerfellesskapet mer generelt. Dersom det utvikler seg et for tett forhold mellom en veileder og en student/ph.d.-kandidat, for eksempel av intim, seksuell eller terapeutisk karakter, skal veilederforholdet avbrytes. Institusjonene har ansvar for å forsøke å sikre at studenter/ph.d.-kandidater ikke blir skadelidende dersom veilederforhold opphører.

6. Åpenhet, etterprøving og kritikk

Forskningens materiale og resultater bør gjøres tilgjengelig for andre så åpent som mulig, for å legge til rette for læring, etterprøving og kritikk.

Åpenhet i forskning er en forutsetning for faglig utvikling, etterrettelighet og kritikk. Tilgjengeliggjøring og offentliggjøring av data, annet forskningsmateriale og resultater er en forutsetning for å kunne utvikle kunnskap, sammenligne forskningsresultater og etterprøve andres analyser, tolkninger og resultater. Derfor bør både materiale og resultater deles med andre forskere som åpent som mulig.

Normen om åpenhet må ofte balanseres mot andre forskningsetiske hensyn. Hensynet til originalitet tilsier at de som har samlet inn materialet, som hovedregel har førsterett til å bruke det i analyser og publisere resultater. Etter en kort periode bør materialet normalt gjøres åpent tilgjengelig. Hensynet til personer og kravet om konfidensialitet kan begrunne begrenset åpenhet og deling av materiale og resultater. Villkårene for samtykke kan være uklare eller hindre deling av privat og sensitiv informasjon. Slike unntak fra normen om åpenhet bør begrunnes eksplisitt.

7. Vitenskapelig publisering

Vitenskapelig publisering og annen offentliggjøring er viktig for å sikre forskningens kvalitet og for å ivareta grunnleggende normer om originalitet, etterprøvbarehet og kritikk.

Forskere bør stå fritt til å velge hvilke vitenskapelige publiseringskanaler de vil bruke til å publisere sine funn. Forskere har også ansvar for å offentliggjøre sine funn og resultater på andre faglige arenaer, for eksempel på vitenskapelige konferanser eller i faglige debatter nasjonalt og internasjonalt.

Ved vitenskapelig publisering kan forskere ha ulike roller, det være seg som forfatter, fagfelle, redaksjonsmedlem eller redaktør. Forskningsetiske forpliktelser gjelder i alle disse rollene og relasjonene. Vitenskapelig virksomhet forutsetter kritisk vurdering av kompetente og uavhengige fagfeller. Forskere som bidrar med fagfellevurderinger og deltar i redaksjonelt arbeid, har ansvar for å sikre forskningens integritet. Forskningsinstitusjonene bør legge til rette for at ansatte kan delta aktivt i det kollegiale arbeidet med vitenskapelig publisering (se del D).

Forskere må unngå *duplisering* – at samme resultat blir publisert flere steder uten god henvisningsskikk – og *salamisering* – at resultatene deles opp i mindre deler enn det som

er faglig begrunnet, utelukkende for å øke antallet publikasjoner. Forskere bør avstå fra å publisere i tidsskrifter som utgir seg for å være vitenskapelige, men som mangler tilstrekkelige systemer for fagfellevurdering (såkalte røvertidsskrifter).

8. God henvisningsskikk

All forskning skal bygge på god henvisningsskikk. Anerkjennelse av andres arbeid er viktig for å opprettholde en kollegial kultur, og det er en forutsetning for etterprøvbarhet og kritikk.

God henvisningsskikk handler om å anerkjenne andres arbeid. Forskere skal bygge videre på andres arbeid med respekt, grundighet og etterrettelighet, i tråd med god henvisningsskikk.

God henvisningsskikk er nødvendig for å kunne etterprøve påstander og argumentasjon. Forskere skal gi nøyaktige henvisninger til alle kildene de bruker. Dette gjelder også ved gjenbruk av tekst fra egne publikasjoner og ved bruk av kilder som ikke er vitenskapelige. Henvisninger bør være spesifikke nok til at innholdet kan gjenfinnes, etterprøves og tolkes i sin opprinnelige sammenheng.

Forskerfellesskapet har et kollektivt ansvar for å følge og formidle normer for god henvisningsskikk. Undervisere og veiledere har ansvar for at studenter og ph.d.-kandidater får opplæring i god henvisningsskikk.

9. Medforfatterskap

Forskere skal respektere andres bidrag og følge anerkjente normer for medforfatterskap og samarbeid.

Når flere forskere samarbeider om et prosjekt og skal publisere, kan det oppstå uklarhet og uenighet om den enkeltes bidrag og ansvar. Spørsmål om medforfatterskap og forfatterrekkefølge bør avklares så tidlig mulig. Forskere har ansvar for å sikre medforfatteres rettigheter når studenter, ph.d.-kandidater og yngre forskere er involvert, på grunn av asymmetriske maktforhold. Tidlig avklaring er spesielt viktig i større, tverrfaglige prosjekter med mange forfattere samt når man samarbeider internasjonalt, for da er det større sannsynlighet for at det finnes ulike praksiser og ulike forventninger. Dersom ansvar og arbeidsoppgaver endrer seg underveis, må avtalene oppdateres for å sikre rettferdig involvering og anerkjennelse.

Alle som har gitt *vesentlige bidrag* til prosjektet, bør gis anledning til å delta i det videre arbeidet frem mot publisering. Det er ikke tilstrekkelig å bare bidra med datainnsamling,

veiledning eller finansiering for å bli oppført som medforfatter. Andre bidragsytere bør krediteres eller takkes i fotnoter, forord eller en sluttmerknad. Alle former for såkalt æresforfatterskap er uakseptabelt. En person som ikke har gitt et vesentlig bidrag, skal ikke stå oppført som forfatter.¹⁴

10. Plagiat

Det er uforenelig med god vitenskapelig praksis å stjele andres arbeid og fremstille det som sitt eget.

Plagiat i forskningsetisk forstand er å stjele hele eller deler av andres arbeid og fremstille det som sitt eget. Den mest åpenbare formen for plagiat er direkte gjengivelse av tekst, men det omfatter også parafrasering dersom bearbeidelsen ligger tett opp til originalkilden. Plagiat kan også være å fremstille andres ideer, hypoteser, begreper, teorier, tolkninger, data, design, illustrasjoner eller resultater som sine egne (listen er ikke uttømmende). Plagiat er uforenelig med god vitenskapelig praksis.

11. Fabrikking og forfalskning

Det er uforenelig med god vitenskapelig praksis å dikte opp eller forfalske forskningens materiale eller resultater.

Fabrikking er oppdiktning av forskningsmateriale, slik som bruk av falske kilder, fiktive data eller løgnaktige beskrivelser. Forfalskning er misvisende manipulering av forskningens materiale, variabler eller resultater, for eksempel ved å endre på kilder, data, beskrivelser eller annen relevant informasjon uten faglig begrunnelse. Både fabrikking og forfalskning er uforenelig med god vitenskapelig praksis.

¹⁴ Se også Vancouver-anbefalingene, utarbeidet av *International Committee of Medical Journal Editors* (ICMJE), samt relevante ressurser utarbeidet av *Committee on Publication Ethics* (COPE).

12. Fordreining og fortielse

Det er uforenelig med god vitenskapelig praksis å fordreie eller fortie relevante tolkninger eller analyser.

Fordreining er misvisende bruk av vitenskapelige metoder, slik som tendensios tolkning av kilder, skjevt utvalg av data eller villedende bruk av statistikk. Fortielse er å villedede ved å holde tilbake relevante tolkninger og analyser, slik som misvisende gjengivelse av annen forskning eller tilbakeholdelse av vesentlig kritikk. Både fordreining og fortielse er uforenelig med god vitenskapelig praksis.

13. Sikkerhet og beredskap

Forskere har ansvar for løpende å vurdere egen og andres sikkerhet. Forskningsinstitusjoner bør ha rutiner for å håndtere risiko og beredskap.

Forskning kan innebære høy risiko, ikke bare for forskere, men også for studenter, samarbeidspartnere, forskningsdeltakere, medarbeidere og tolker. Disse kan settes i fare på grunn av forskningen de deltar i, ikke bare fysisk og psykisk, men også ved at sikkerheten og velferden deres blir truet med sanksjoner og straff.

Forskere har ansvar for å vurdere egen sikkerhet og for ikke å utsette andre involverte for uakseptabel risiko. Dette stiller særskilte krav til varsomhet når man samler inn og oppbevarer forskningsmateriale, registrerer samtykke samt vurderer vilkårene for konfidensialitet, kildevern, taushetsplikt, selvsensur og klausulering (legitimt hemmelighold). Når forskere skal formidle kontroversielle temaer og resultater, bør de vurdere risikoen for trusler, sanksjoner og belastning.

Forskningsinstitusjoner bør ha rutiner for risikovurdering og konkrete tiltaksplaner for sikkerhet og beredskap. Forskerfellesskapet har et kollektivt ansvar for å støtte forskere som er i fare eller på flukt fordi deres akademiske frihet er truet.

14. Internasjonalt samarbeid

Forskere ved institusjoner i Norge er forpliktet til å følge norske regler og retningslinjer også i andre land.

Forskerfellesskapet er internasjonalt, og forskningens resultater bør gjøres tilgjengelig for hele verden. Samtidig kan forskning i andre land og samarbeid på tvers av landegrenser reise særegne forskningsetiske utfordringer. Forskningsetikken forvaltes forskjellig fra land til land og i ulike deler av verden. Forskere ved institusjoner i Norge er forpliktet til å følge anerkjente forskningsetiske normer, også når de utfører forskning i andre land. Institusjonene har ansvar for at forskere som kommer til Norge, blir informert om det forskningsetiske systemet i Norge.

Forskere ved institusjoner i Norge som samarbeider med kollegaer og partnere i andre land, har et ansvar for at påse at forskningen de deltar i, er etisk forsvarlig. Samtidig må kollegaer og partnere i andre land forholde seg til egne nasjonale regler og retningslinjer. Ofte kan det være nødvendig med kontinuerlig forskningsetisk refleksjon og diskusjon for å avklare og forstå gjensidige forventninger, forpliktelser og ansvar.

Forskere må være oppmerksomme på ansvar og asymmetri knyttet til globale maktforhold og økonomiske ressurser. Når man forsker i lav- og mellominntektsland, bør det være tett dialog mellom partene for å balansere gjensidige interesser, sikre faglig kvalitet og relevans og opprettholde engasjement og vilje til endring hos alle parter.

B) HENSYN TIL PERSONER

Forskere har ansvar overfor alle som inngår i eller deltar i forskning. Forskere skal respektere deres menneskeverd og ivareta deres personlige integritet, sikkerhet og velferd. Forskere skal som hovedregel både gi informasjon og få samtykke fra dem som deltar i forskning.

Det informerte samtykket er en hjørnestein i forskningsetikken. Forskere må ikke tvinge mennesker til å delta i forskning basert på mangelfull informasjon eller mot deres vilje. Forskere må respektere menneskeverdet og ivareta deres personlige integritet, sikkerhet og velferd. Det informerte samtykket skal bidra til å bygge tillit og trygghet mellom forskere og forskningsdeltakerne.¹⁵

Forskere skal som hovedregel *både* gi informasjon og få samtykke fra forskningsdeltakerne. Forskningsetikken beskytter også mennesker som ikke deltar direkte i forskning, men som inngår indirekte eller uten aktiv tilslutning. Ansvar for å informere er derfor en selvstendig forpliktelse, uavhengig av spørsmålet om samtykke til å delta i forskning.

Det er hensiktsmessig å skille mellom det etiske vernet av *personer* og det juridiske vernet av *personopplysninger*. Også personer som forskere ikke samler inn opplysninger om, er vernet av forskningsetikken. Det etiske ansvaret gjelder uavhengig av juridiske krav til behandling av personopplysninger i forskning.¹⁶ Forskere må uansett foreta en selvstendig vurdering av forskningsetikken.¹⁷

15. Ansvar for å informere

For å respektere menneskeverd og ivareta personlig integritet, sikkerhet og velferd, skal forskere informere om forskningen.

Det etiske ansvaret for å informere er en selvstendig forpliktelse, som gjelder uavhengig av spørsmålet om samtykke (se punkt 16. Samtykke til å delta i forskning). Ansvar for å informere gjelder også uavhengig av juridiske krav om informasjonsplikt.¹⁸ Det er vanlig å

¹⁵ Haugen, H.Ø. og M.-L. Skilbrei 2021, *Håndbok i forskningsetikk og databehandling*. Fagbokforlaget, Bergen 2021, kap. 3.

¹⁶ I Personvernforordningen (GDPR) er både «samtykke» og «allmennhetens interesse» lovlige grunnlag for å behandle personopplysninger, se art. 6 (1) a og 6 (1) e. I tillegg har helseforskningsloven egne bestemmelser om samtykke (kap. 4).

¹⁷ For mer om forskjellen mellom etiske retningslinjer og juridiske lover, se vedlegget bakerst.

¹⁸ Personvernforordningen (GDPR), art. 12, 13, 14. Det juridiske kravet til informasjon gjelder uavhengig av behandlingsgrunnlag.

ivareta dette ansvaret i form av et *informasjonsskriv*, som i språk, form og innhold er tilpasset mottakerne.¹⁹

Hva slags informasjon som er nødvendig, avhenger av forskningens art. Informasjonen bør for eksempel gjøre rede for forskningens formål, metode og tilnærming; forklare hvilke opplysninger som blir samlet inn, hvordan de blir brukt, og hvem som skal bruke dem; beskrive behandling, lagring, bruk og gjenbruk av forskningsdata; presisere vilkår for konfidensialitet og anonymisering; informere om mulige goder som kan følge av forskningen; gjøre oppmerksom på sannsynlige konsekvenser og risiko for skade og belastning; redegjøre for ulike interesser knyttet til organisering og finansiering, samt andre momenter som kan ha betydning. Informasjonen skal være tydelig, tilpasset mottakernes alder og bakgrunn og formidles på et språk og på en måte de forstår. Forskere skal uansett sikre at informasjonen er tilstrekkelig for å respektere deres menneskeverd og deres integritet, sikkerhet og velferd.

Det finnes flere unntak fra ansvaret for å informere, for eksempel når man forsker på historiske kilder, kunstverker, anonymiserte registerdata, offentlige dokumenter eller offentlige ytringer. Det kan også være unntak dersom det er umulig eller uforholdsmessig vanskelig å gi informasjon før forskningen settes i gang.

I noen tilfeller er det metodisk begrunnet at datainnsamlingen skjer gjennom skjulte metoder, for eksempel for å avdekke strukturell urettferdighet, maktmisbruk eller mulige lovbrudd. Da kan det ofte være mulig å gi generell informasjon om prosjektet i forkant og mer detaljert informasjon i etterkant, både om prosjektet og om hvorfor det ikke ble informert på forhånd.

Dersom det innebærer en sikkerhetsrisiko å oppbevare et informasjonsskriv, enten skriftlig eller digitalt, må informasjonen gis på andre måter. Det kan være forsvarlig å forske uten å gi informasjon, dersom det innebærer en sikkerhetsrisiko å informere, enten for forskeren eller deltakerne.

Ved unntak fra ansvaret for å informere må forskere uansett være aktsomme, respektere menneskeverdet og ivareta personlig integritet, sikkerhet og velferd. Forskere må kunne begrunne sine valg og vurderinger, for eksempel ved å vise til forskningens verdi og mangel på alternative metoder.

¹⁹ Sikt – kunnskapssektorens tjenesteleverandør har utviklet ulike maler for informasjonsskriv, som ivaretar det juridiske informasjonskravet, avhengig av om behandlingsgrunnlaget er samtykke eller allmennhetens interesse.

16. Samtykke til å delta i forskning

Forskere skal som hovedregel få et etisk samtykke fra personer som deltar i forskning. Det etiske samtykket skal sikre deltakernes personlige integritet og rett til selv å bestemme om de vil delta.

Forskere skal som hovedregel få et etisk samtykke fra alle som deltar i forskning. Forskere må påse at alle deltakere er godt informert og forstår hva forskningen innebærer, slik at de kan foreta et fritt og veloverveid valg om å være med eller ikke (se punkt 15. Ansvar for å informere). Ansvar for å få samtykke gjelder uavhengig av spørsmål om det juridiske behandlingsgrunnlaget. Det er vanlig å ivareta dette ansvaret i form av et *samtykkeskjema*, som i språk, form og innhold er tilpasset mottakerne.

Ansvar for å få etisk samtykke er spesielt stort når forskningen innebærer risiko for skade og belastning. Samtidig kan et godt informert samtykke gjøre det mulig å utføre forskning som medfører belastning og ubehag (se punkt 28. Risiko for skade og belastning).

Det viktigste er at det etiske samtykket er frivillig. Invitasjon til å delta i forskning bør gis i en nøytral form. Samtykket må gis uten utilbørlig press eller begrensning av valgfrihet. Slikt press kan utøves *direkte*, for eksempel ved gjentatte henvendelser, manglende mulighet for reservasjon eller antydninger om negative konsekvenser hvis man ikke deltar. Press kan også utøves *indirekte*, for eksempel hvis samtykke hentes inn via en autoritetsperson eller med løfte om belønning. Dersom det benyttes belønning, må forskerne sørge for at insentivene ikke påvirker frivilligheten i samtykket. Der det er relevant må forskere gjøre det klart at deltakelse i forskning ikke påvirker rettigheter til offentlige ytelser eller behandling av saker og søknader. Forskere må uansett sørge for at deltakerne forstår at de har rett til å avbryte sin deltakelse, uten å måtte begrunne det og uten at dette får negative konsekvenser. Personer skal ha reell mulighet til å avstå fra å delta og til å trekke seg så lenge det er praktisk mulig.

Det etiske samtykket skal være klart og tydelig. Som hovedregel må deltakerne aktivt gi uttrykk for at de ønsker å delta i forskning. Forskeren må også vurdere om det er nødvendig å innhente samtykke fra andre mennesker som inngår i forskningen, uten at de deltar direkte. I mer kollektivt orienterte samfunn, hvor individets autonomi og respekten for den lokale kulturen eller miljøet må vurderes samlet, kan det være nødvendig å få både *kollektivt* og individuelt samtykke. I særskilte tilfeller kan det også være forsvarlig med et såkalt *passivt* samtykke, gitt at kravet om informasjon og retten til reservasjon er ivarettatt.

Forskeren må kunne redegjøre for hvordan det etiske samtykket er gitt og hvilken informasjon samtykket er basert på. Samtykket er en prosess, og formål, roller og relasjoner

kan endre seg underveis i prosjektet. Forskere må derfor vurdere om og når det er behov for å oppdatere eller justere samtykket. Dokumentasjonen av denne prosessen må ikke utgjøre en sikkerhetsrisiko, verken for forskeren eller for deltakerne.²⁰

Det finnes flere unntak fra kravet om etisk samtykke, for eksempel ved forskning i offentlige rom, på offentlige ytringer og ved bruk og gjenbruk av anonymiserte forsknings- og registerdata. Det kan også være forsvarlig å gjennomføre skjult forskning uten etisk samtykke, for eksempel hvis det utgjør en sikkerhetsrisiko eller ikke finnes alternative metoder. Fire faktorer er spesielt relevante for å vurdere om etisk samtykke er nødvendig: ytringens offentlighet og kontekst, informasjonens sensitivitet, de berørtes sårbarhet og forskningens konsekvenser. I vurderingen kan det også være aktuelt å trekke inn momenter som inngår i begrepene «forventet offentlighet» og «kontekstuell integritet».²¹ I noen tilfeller kan det være relevant å veie kravet om etisk samtykke mot andre normer knyttet til akademisk frihet og ytringsfrihet.²²

Ved unntak fra ansvaret for å få etisk samtykke må forskere uansett være aktsomme, respektere menneskeverdet og ivareta personlig integritet, sikkerhet og velferd (se også punkt 15. Ansvaret for å informere). Forskere må kunne begrunne sine valg og vurderinger, for eksempel ved å vise til forskningens verdi og mangel på alternative metoder.

17. Redusert evne til å samtykke

Mennesker med redusert eller manglende evne til å samtykke har særlig krav på beskyttelse. Forskere må uansett respektere deres menneskeverd og ivareta deres personlige integritet, sikkerhet og velferd.

Det kan være vanskelig å få et informert samtykke fra mennesker med redusert eller manglende evne til å ivareta egne behov og interesser. Det kan for eksempel gjelde individer med psykiske lidelser, utviklingshemming, demens eller rusproblemer. Forskere må vurdere både deres evne til å samtykke og deres evne til å nekte å delta i forskning.

Mennesker som ikke er i stand til å samtykke, kan bare inkluderes når a) det er *nødvendig* fordi forskningen ikke kan utføres med andre som har evne til å samtykke, b) forskningen har *verdi* for dem det forskes på, og c) risikoen og belastningen er *ubetydelig* for dem som blir

²⁰ Den etiske forpliktelsen skiller seg fra det juridiske kravet om dokumentasjon av samtykke, jf. Personvernforordningen (GDPR), art. 7 (1).

²¹ En utdyping av begrepene finnes i NESH (2018), *Forskningsetisk veileder for internettforskning*.

²² Universitets- og høyskoleloven § 1–5; Grunnloven § 100.

inkludert. Alle tre vilkårene må være oppfylt. Forskere må som hovedregel få etisk samtykke fra pårørende eller verger.

18. Beskyttelse av barn

Barn som inngår i eller deltar i forskning, har særlig krav på beskyttelse. Forskere må som hovedregel få etisk samtykke fra både foresatte og barn. I sjeldne tilfeller kan barn gi etisk samtykke alene.

Barnets beste er et grunnleggende hensyn i all forskning.²³ Barn har rett til å bli hørt i forskning, og deres stemme er viktig.²⁴ Barn er i utvikling og har ulike behov og evner. Biologisk alder er ikke alene avgjørende for et barns modenhet. Forskere må ha tilstrekkelig kunnskap om barn slik at de kan tilpasse forskningens formål og metode til barnets alder og utvikling. Forskningen må tilpasses hva som er best for hvert enkelt barn og for barn som gruppe. Barns velferd og integritet går foran vitenskapens og samfunnets interesser.

Forskere må som hovedregel få etisk samtykke fra foresatte. I tillegg er det nødvendig med etisk samtykke eller tilslutning fra barna.²⁵ Forskere må vurdere barnets evne til å gi samtykke eller tilslutning og forsikre seg om at barnet faktisk har forstått hva det innebærer å delta i forskningen. Forskere må også forstå og respektere barnets evne til å nekte. Barn kan uttrykke nektelse på forskjellige måter, avhengig av alder og utvikling. Barn har alltid rett til å nekte å delta i forskning, selv om foresatte har gitt samtykke.

I noen tilfeller kan det være en interessekonflikt mellom barn og foresatte. Barn har rett til et privatliv, men det kan oppstå situasjoner hvor forskere er forpliktet til å formidle informasjon til foresatte (se punkt 21. Konfidensialitet og taushetsplikt). I andre situasjoner kan foresatte ha egeninteresse i å holde opplysninger skjult, for eksempel om vold og overgrep. I slike situasjoner kan det være etisk forsvarlig at barn får delta i forskning, uten samtykke fra foresatte, dersom forskningens verdi for barnet klart overstiger ulempene ved å delta. I alle tilfeller må forskere sikre at barnets beste og retten til å bli hørt blir ivaretatt på en forsvarlig måte (se punkt 22. Varslingsplikt).

²³ FNs barnekonvensjon, artikkel 3 om barnets beste. Se også Grunnloven § 104, andre ledd.

²⁴ FNs barnekonvensjon, artikkel 12 om retten til å bli hørt. Se også Grunnloven § 104, første ledd.

²⁵ Juridisk sett kan ikke barn gi samtykke selv, med unntak for prosjektet som er godkjent av en regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK), jf. Helse- og omsorgsdepartementet (2017), *Forskrift om barn mellom 12 og 16 år sin rett til selv å samtykke i medisinsk og helsefaglig forskning*.

19. Klarhet om roller og ansvar

Forskere har ansvar for å klargjøre grenser, forventninger og krav knyttet til rollen som forsker overfor forskningsdeltakere.

I situasjoner hvor forskere opptrer i flere roller, har de ansvar for å tydeliggjøre grensene for forskningsrelasjonen. Det kan for eksempel dreie seg om at forskeren samtidig er behandler, at forskere skal evaluere et tiltak de også har vært med å utvikle, eller at man forsker på egen undervisning, i kunstnerisk utviklingsarbeid eller ved langvarige forskningsrelasjoner. Dersom forholdet mellom forskere og deltakere blir så tett at det kan påvirke profesjonaliteten og uavhengigheten, må forskerne vurdere om prosjektet skal endres eller avbrytes.

20. Anonymitet

Forskere må sikre at anonymitet er ivaretatt hvis det er avtalt, eller hvis andre hensyn tilsier det.

Forskere må vurdere om det er nødvendig å beskytte forskningsdeltakernes identitet. Hvis forskningsdeltakere er lovet anonymitet, er det et løfte om at enkeltindivider ikke skal kunne identifiseres i forskning og formidling. Forskningsdeltakernes anonymitet må i så fall sikres, både ved publisering og annen offentliggjøring. Også ved innhenting av informasjon på andre måter, for eksempel fra observasjon eller historiske kilder, må forskere vurdere om involverte personer bør gis anonymitet.

Anonymisering er en strategi for å beskytte forskningsdeltakernes identitet og integritet. Det er forskjell på å samle inn opplysninger anonymt og å anonymisere dem etter innsamling. Anonymisering innebærer å fjerne forbindelsen mellom personer og informasjon slik at opplysningene ikke kan spores tilbake til individet. Pseudonymiserte opplysninger skal ikke kunne knyttes til individene de kommer fra av utenforstående, men forskeren eller andre autoriserte aktører har mulighet til å knytte informasjon og individ ved hjelp av et pseudonym eller en annen koblingsnøkkel.²⁶ Behovet for beskyttelse kan endre seg over tid, og ofte kan det være et spørsmål om grader av anonymitet.

Bakveisidentifisering vil si at et enkeltindivid kan bli identifisert, også av andre enn forskeren, selv der hvor informasjonen i utgangspunktet ikke identifiserer enkeltpersoner. Bakveisidentifisering kan medføre at det må innhentes nytt samtykke fra dem som blir

²⁶ «Pseudonymisering» er også et juridisk begrep, se Personvernforordningen art. 4 (5) og art. 89 (1).

identifisert. I tilfeller hvor bakveisidentifisering medfører risiko for skade og urimelig belastning, må forskeren vurdere om det er mulig å legge om metoden, og hvorvidt det er forsvarlig å gjennomføre prosjektet.

21. Konfidensialitet og taushetsplikt

Forskere skal behandle innsamlet informasjon konfidensielt hvis det er avtalt eller hvis det er nødvendig av andre grunner. Hvis forskere skal bruke informasjon som er samlet inn av andre under taushetsplikt, må de sikre at det foreligger fritak fra denne taushetsplikten.

Hvis forskere lover informanter konfidensialitet, er det et løfte om at informasjonen fra forskningen skal behandles fortrolig og ikke formidles videre på måter som går ut over avtalen. Forskeres troverdighet og deltakeres tillit til forskning er nært knyttet til denne konfidensialiteten. Samtidig setter varslingsplikten grenser for konfidensialiteten (se punkt 22. Varslingsplikt).

Noen yrkesgrupper har lovpålagt taushetsplikt fordi de får tilgang til informasjon i fortrolige situasjoner, for eksempel i relasjoner mellom lege og pasient, psykolog og klient, lærer og elev eller offentlig ansatt og individ. Forskere må sikre at det foreligger dispensasjon fra taushetsplikten for at slike opplysninger kan benyttes i forskning. Forskere har en lovpålagt taushetsplikt hvis de får tilgang til opplysninger som er undergitt taushetsplikt.²⁷

I tilfeller hvor regler eller avtaler om taushetsplikt misbrukes for å hindre kritiske perspektiver på viktige samfunnsforhold, kan det være etisk forsvarlig å fravike kravet om konfidensialitet.

22. Varslingsplikt

Forskere må varsle når deltakerne er en fare for seg selv eller andre. I bestemte situasjoner må forskere fravike kravet om konfidensialitet for å ivareta varslingsplikten.

Den forskningsetiske *varslingsplikten* inntreffer dersom forskere blir klar over at involverte personer kan være en fare for seg selv eller andre. I forskning hvor varslingsplikten kan bli aktuell, må forskere informere tydelig om konfidensialitetens grenser allerede når de henter inn samtykke. Forskerne bør vurdere risiko og ha en plan for beredskap før oppstart, og de bør vite på forhånd hvem de skal kontakte i slike situasjoner. I noen tilfeller vil det være

²⁷ Forvaltningsloven § 13 e.

hensiktsmessig å inngå samarbeid med et bredere behandlings- eller hjelpeapparat som en del av beredskapen.

Det kan oppstå situasjoner hvor forskere er juridisk forpliktet til å videreformidle konfidensiell informasjon, for eksempel til pårørende, barnevernstjenesten eller politiet. *Avvergingsplikten* i straffeloven innebærer at forskere som får informasjon om straffbare handlinger, har en rettslig plikt til å avverge slike handlinger, noe som i de fleste tilfeller innebærer å melde fra til rette instans med myndighet til å håndtere saken. Det kan være pågående eller planlagte straffbare handlinger, for eksempel spionasje, terror, drap, voldtekt, grov kroppsskade og mishandling i nære relasjoner.²⁸ *Opplysningsplikten* i barnevernloven innebærer at forskere som får informasjon eller mistanke om omsorgssvikt eller mishandling av barn, må melde fra til barnevernet. Barn har spesielt krav på beskyttelse, og plikten gjelder uten hensyn til taushetsplikt.²⁹

23. Privatliv og familieliv

Forskere skal vise respekt for menneskers privatliv og familieliv.

Privatlivets fred er en grunnleggende menneskerett, og forskere må vise respekt for personlig integritet og beskytte mennesker mot uønskede inngrep og uønsket innsyn. Retten til privatliv beskytter blant annet informasjon om sykdom og helse, politiske og religiøse oppfatninger og seksuell legning. Forskere må utvise aktsomhet når de forsker på private forhold, og forskere bør unngå å sette informanter under press. Hva som oppfattes som sensitive opplysninger, kan variere mellom personer, grupper, kulturer og historiske perioder. Det kan være vanskelig å skille mellom hva som er privat og hva som er offentlig. Forskere må ta hensyn til at forståelsen av hva som er sensitivt, privat og/eller offentlig kan variere.

24. Lagring og deling av forskningsmateriale

Forskningsdata og annet forskningsmateriale skal lagres og deles forsvarlig.

Før innsamling bør det være avklart om materialet skal lagres/arkiveres/deles eller slettes/destrueres når prosjektet avsluttes. Hvis materialet skal lagres/arkiveres/deles, må forskerne informere deltakerne tydelig om hvordan, i hvilken form og ved hvilken institusjon ved innhenting av samtykke.

²⁸ Straffeloven § 196.

²⁹ Barnevernloven § 6–4.

Forskningsinstitusjonene har ansvar for å legge til rette for forsvarlig lagring. De må ha rutiner for å sikre kvalitet, etterprøvnbarhet, gjenbruk, deling og sletting/destruksjon. Institusjonene skal bevare forskningsmateriale for fremtidige generasjoner.

Dersom det er nødvendig å lagre personopplysninger eller annet sensitivt materiale, må de gjøres på forsvarlig og lovlig vis.³⁰

25. Tilbakeføring av resultater

Forskere skal tilbakeføre forskningens resultater til deltakerne på en måte som er forståelig og forsvarlig.

Forskningsdeltakere og andre som indirekte involveres i forskning, har rett til innsikt i resultatene av forskningen. Dette gjelder også forskning hvor institusjoner og store informantgrupper er involvert. Dersom direkte kontakt med hver enkelt informant er uforholdsmessig vanskelig eller ikke mulig, kan offentlig forskningsformidling være med på å oppfylle dette kravet.

Informanter bør få anledning til å korrigere faktiske feil der det er mulig. Forskere må tilrettelegge resultatene slik at sentrale funn og innsikter formidles på en måte og på et språk som er forståelig for deltakerne. Forskere har like fullt det endelige ansvaret for tolkninger og konklusjoner. I tillegg har forskerne et generelt ansvar for forskningsformidling rettet mot et bredere publikum (se del E).

26. Direkte og indirekte berørte

Forskere skal ta hensyn til personer som direkte eller indirekte er berørt av forskningen, uten at de selv har gitt samtykke til å delta.

Gjennom intervjuer, kildestudier og observasjon kan forskere få informasjon om langt flere mennesker enn de som står i sentrum for studien. I noen tilfeller, for eksempel når forskere observerer små grupper og miljøer, kan det være vanskelig å utelukke mennesker som ikke har gitt samtykke, eller som aktivt har takket nei til å delta i forskningen. Forskningen kan også få konsekvenser for privatliv og nære relasjoner for mennesker som ikke selv inngår i forskningen, men som blir indirekte involvert eller berørt.

³⁰ Personvernlovverket; arkivlova.

Forskere bør være oppmerksomme på mulige utilsiktede virkninger og negative konsekvenser av forskningen, for eksempel at andre medlemmer av en gruppe kan oppleve å bli urimelig eksponert. Krav til dokumentasjon og holdbar argumentasjon får spesiell vekt når forskningen kan få konsekvenser for omdømmet eller integriteten til enkeltpersoner. I slike tilfeller er det viktig at forskere drøfter alternative tolkninger av sine funn eller påpeker vitenskapelig usikkerhet. Hensynet til belastninger for mennesker utenfor selve forskningsprosjektet bør veies opp mot hensynet til forskningens kritiske funksjon.

27. Verdier og handlingsmotiver

Forskere skal vise respekt for ulike verdier og holdninger. Forskere skal ikke tillegge mennesker irrasjonelle eller lite aktverdige motiver uten å kunne gi overbevisende dokumentasjon og begrunnelse.

I forskning spiller ofte fortolkning av andres motiver en sentral og legitim rolle. Faglig fortolkning skal bygge på forskningsbaserte teorier, begreper og perspektiv. Utforskning av andres motiver kan være forbundet med usikkerhet, ikke minst ved forskning på andre kulturer eller historiske epoker. Forskere bør derfor skille tydelig mellom beskrivelse og analyse. Det er vesentlig forskjell mellom faglig fortolkning og misvisende fordreining (se punkt 12. Fordreining og fortielse).

Forskere skal respektere forskningsdeltakernes selvforståelse og unngå fremstillinger som svekker deres legitime rettigheter eller virker stigmatiserende. Samtidig kan menneskers motiver ofte utledes av deres sosiale roller. Kritisk forskning som tillegger mennesker lite aktverdige motiver, eller andre motiver enn det de selv sier at de har, stiller særlige krav til dokumentasjon og begrunnelse.

28. Risiko for skade og belastning

Forskere har ansvar for å unngå at forskningsdeltakere blir utsatt for skade og urimelig belastning som følge av forskningen. Deltakere kan samtykke til en viss risiko for ubehag og belastning.

Forskning bør ikke påføre deltakerne skade eller utsette dem for andre urimelige fysiske og psykiske belastninger, for eksempel re-traumatisering. Risiko for skade kan også være knyttet til deltakernes omdømme, integritet og menneskerettigheter, for eksempel stigmatisering eller formelle og uformelle straffereaksjoner som følger av deltakelse i forskning.

Forskning kan påføre deltakere mindre alvorlige eller rimelige belastninger, men dette må avveies mot forskningens nytte for samfunnet og verdi for dem som deltar. Forskere bør informere om forventet nytte og verdi så konkret som mulig, både før oppstart, underveis og i etterkant.

Forskere og forskningsinstitusjoner bør sørge for at deltakerne får tilbud om relevant og profesjonell oppfølging for å bearbeide eller behandle eventuelle skader og belastninger som er oppstått som følge av at de har deltatt i prosjektet. Jo større sannsynligheten er for skade og belastning, desto større ansvar påligger forskere og forskningsinstitusjoner.

29. Menneskers ettermæle

Forskere skal vise respekt for menneskers ettermæle.

Ved forskning på døde mennesker gjelder samme krav om respekt, dokumentasjon og etterrettelighet som ved forskning på levende mennesker. Kravet om respekt for døde og etterlatte tilsier at forskere bør velge sine formuleringer med aktsomhet. Arkiver og dokumenter etter døde personer kan inneholde sensitiv informasjon om avdøde eller etterkommere, og dette må håndteres med omtanke og gjerne i dialog med pårørende. Når man skal forske på graver og menneskelige levninger, må man behandle disse med respekt (se punkt 33. Kulturhistoriske kilder).

30. Fremtidige generasjoner

Forskere har ansvar overfor fremtidige generasjoner.

Forskning kan ha uønskede og utilsiktede konsekvenser for kommende generasjoners samfunn, helse og miljø. Vitenskapelig usikkerhet og risiko for skade og belastning tilsier at forskere har en forpliktelse overfor fremtidige generasjoner. Dersom forskningen kan ha negative konsekvenser for fremtidige generasjoner, må forskningen kunne begrunnes på en måte som de realistisk sett kan tenkes å godta.

C) GRUPPER OG INSTITUSJONER

Svakstilte og sårbare grupper kan ha særskilt behov for beskyttelse, og det kan være nødvendig å ta spesielle hensyn når man forsker på tvers av kulturer eller på kulturminner. Også offentlige virksomheter og private organisasjoner har et medansvar for at forskning de deltar i, skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer.

31. Svakstilte og sårbare grupper

Forskere må beskytte svakstilte og sårbare gruppers integritet og interesser.

Det er en del av forskerfellesskapets samfunnsansvar å fange opp erfaringer og utvikle kunnskap om medlemmer av utsatte grupper. Historisk sett har svakstilte og sårbare grupper ofte vært utsatt for maktovergrep og uetisk forskning. Det er ikke forsvarlig å forske blant svakstilte og sårbare grupper kun fordi gruppene er lett tilgjengelige. Forskere må alltid sikre at forskningen skjer i tråd med anerkjente forskningsetiske normer om respekt, beskyttelse og rettferdighet spesielt knyttet til krav om fritt og informert samtykke. Deltakernes kompetanse skal vurderes individuelt og ikke på bakgrunn av gruppetilhørighet.

Medlemmer i svakstilte og sårbare grupper kan ønske ikke å bli forsket på, for eksempel av frykt for stigmatisering eller andre negative konsekvenser. Samtidig er overdreven beskyttelse av svakstilte og sårbare grupper uheldig. Det kan medføre at deres perspektiver ikke blir inkludert i forskning og at samfunnet ikke får relevant kunnskap om viktige problemstillinger. Når man forsker på svakstilte og sårbare grupper, må man unngå å bruke inndelinger eller betegnelser som gir grunnlag for urimelig generalisering, er nedsettende og/eller kan medføre stigmatisering av bestemte grupper. Forskere må være tydelige på roller og ansvar i både forskning og formidling.

32. Respekt for kulturelle forskjeller

Når man forsker på kulturelle grupper, er det viktig å opparbeide seg kunnskap om og respektere den lokale konteksten og de sosiale forholdene. Forståelse av kulturforskjellers betydning bør veie tungt i forskningen, men innebærer ikke nødvendigvis aksept av kulturelle praksiser.

Når man forsker på kulturelle grupper, er det viktig å opparbeide seg kunnskap om og

respektere den lokale konteksten og de sosiale forholdene. Kultur forstås her i bred forstand og omfatter også subkulturer, religiøse grupper og minoriteter, enten de er svakstilte eller ikke. Noen grupper, for eksempel urfolk, har kollektive rettigheter som forskere må ivareta.³¹ Forskere bør ha dialog med anerkjente representanter, eventuelt også lokale myndigheter og lokalbefolkning der hvor det er relevant (se punkt 40. Brukermedvirkning), men medbestemmelse, styring og kontroll kan komme i konflikt med forskningens krav til kvalitet og uavhengighet. I planlegging og gjennomføring av forskning må hensynet til medvirkning veies opp mot hensynet til forskningens uavhengighet.

Medlemmer i kulturelle grupper kan ønske ikke å bli forsket på, for eksempel av frykt for stigmatisering eller andre negative konsekvenser. Samtidig er overdreven beskyttelse av kulturelle grupper uheldig. Det kan medføre at deres perspektiver ikke blir inkludert i forskning og at samfunnet ikke får relevant kunnskap om viktige problemstillinger. Når man forsker på kulturelle grupper, må man unngå å bruke inndelinger eller betegnelser som gir grunnlag for urimelig generalisering, er nedsettende og/eller kan medføre stigmatisering av bestemte grupper. Forskere må være oppmerksomme på forskjellen mellom beskrivelse av normer og praksiser på den ene siden og normativ eller kritisk drøfting på den andre siden. Forskere må være tydelige på roller og ansvar i både forskning og formidling.

I tilfeller der kulturelle praksiser åpenbart er i strid med allmenne menneskerettigheter eller internasjonale juridiske forpliktelser, bør hensynet til slike fundamentale verdier veie tyngre enn hensynet til respekt og anerkjennelse av kulturelle verdier.

33. Kulturhistoriske kilder

Kunnskap om fortiden er viktig for nåtiden og fremtiden. Institusjoner og forskere skal behandle alle former for kulturhistoriske kilder på forsvarlig vis.

Kulturminner og kulturmiljøer er kilder til kunnskap om mennesker som har levd før oss. Det omfatter både kulturarv og naturarv, og kildene kan være landskap, steder, minnesmerker, gjenstander, tekster og arkiv, samt muntlige kilder og immateriell kulturarv.³² Forskning på menneskelige levninger innebærer særlige etiske utfordringer.³³

Forskning som forringer kildemateriale, reiser egne etiske dilemmaer. Verdien ved forskningen

³¹ FN (2007), *Erklæring om urfolks rettigheter*.

³² Kulturminner som også er kunstverk fordrer særlige hensyn, da disse både er kilde, original gjenstand og åndsverk. jf. kulturminneloven.

³³ Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (2018), *Forskningsetisk veileder for forskning på menneskelige levninger*; (2018), *Veileder ved funn av menneskelig levninger*.

må veies opp mot hvor mye av materialet som forringes eller endres. Alle inngripende tiltak, som behandling, reparasjon og analyse av eller på museumsgjenstander eller kunstverk, skal dokumenteres med tanke på fremtidig forskning eller etterprøvrbarhet. Forskning må ikke skje på måter som hindrer fremtidige forskere å tilegne seg det de måtte anse som viktig.

Forskere og forskningsinstitusjoner må utvise aktsomhet og kun tilegne seg kulturminner og kulturhistorisk kildemateriale som er fremkommet på en åpen, redelig og etterprøvrbar måte. Forskere og forskningsinstitusjoner må ikke bidra til plyndring, tyveri eller ulovlig omsetning av kulturminner. Dersom eierhistorien (proveniensen) er omstridt, ukjent eller uklar, skal forskere vurdere forskningsmaterialets opprinnelses- og eierhistorie, og avklare materialets rettmessige eierskap, for at forskningen skal være etisk forsvarlig. Ved eventuell forskning på slikt materiale må forskere og forskningsinstitusjoner gi en forskningsetisk begrunnelse og bidra til åpenhet om eierhistorien.³⁴

Bevaring av kilder i arkiv, bibliotek og museer er en forutsetning for å kunne forske på egen og andres historie. I forskning kan perspektiver og interesser skifte fra generasjon til generasjon, og samfunnet vårt har ansvar for å sikre dokumentasjon av fortiden og samtiden, slik at fremtidige generasjoner får mulighet til å ha en fortid. Når man samler inn og dokumenterer nye kilder er det viktig å ivareta forskningsetiske hensyn både til informantene (se del B) og til forskningens organisering og finansiering (se del D).

34. Offentlig forvaltning

Offentlig forvaltning bør legge til rette for uavhengig forskning på virksomheten og dataene sine.

Allmennheten har en legitim interesse av å forstå hvordan offentlige institusjoner fungerer. Offentlige organer har plikt til å samle og arkivere informasjon om virksomheten, og forskere bør i størst mulig grad få innsyn i denne informasjonen uten store kostnader eller forsinkelser.³⁵ På samme måte bør offentlige organer legge til rette for forskning på egen virksomhet.

Offentlige data bør samles inn på en måte som er forskningsetisk forsvarlig, slik at forskere kan bruke materialet. Offentlige organer som finansierer eller organiserer forskning, bør sikre åpen og ikke-diskriminerende tilgang til forskningsdata for alle forskere, slik at funn og resultater kan etterprøves.

³⁴ International Council of Museums (2017), *ICOM Code of Ethics for Museums*.

³⁵ Se også offentleglova om at begrensninger i innsynsretten til offentlige data kan begrunnes ut fra personvern, overordnede nasjonale interesser eller sikkerhetshensyn.

35. Private bedrifter og organisasjoner

Private bedrifter og organisasjoner bør legge til rette for forskning på virksomheten og dataene sine.

Allmennheten har en legitim interesse av å forstå hvordan private bedrifter og interesseorganisasjoner fungerer. Bedrifter og organisasjoner har betydelig makt og mulighet til å påvirke enkeltindividers liv og samfunnets utvikling i både positiv og negativ retning. Private bedrifter og organisasjoner bør gjøre virksomheten og dataene sine tilgjengelige for forskning, også til formål som går ut over institusjonenes interesser. Åpenhet om datamateriale og likebehandling av forskere er viktig, uavhengig av forskningens formål.

Private bedrifter og organisasjoner kan ha tilgang til svært detaljerte data om kunder, ansatte og andre interessenter. Forskning på slike data kan medføre en rekke utfordringer knyttet til forskningens integritet, slik som manipulerte data, ugjennomsiktige beslutningsprosesser samt urimelig forskjellsbehandling når det gjelder tilgang til produkter og tjenester. Forskere har et selvstendig ansvar for å vurdere om forskning på slike data er forsvarlig.

Private bedrifter og organisasjoner kan ha legitime grunner til å begrense innsyn i sin virksomhet, for eksempel konkurransehensyn. I noen tilfeller kan forskningen likevel være etisk forsvarlig, dersom verdien for samfunnet klart overstiger hensynet til slike interesser. Forskernes metode for å innhente data må i slike tilfeller være velbegrunnet, og forskerne må ivareta eventuelle behov for enkeltindividers anonymitet (se punkt 21. Konfidensialitet og taushetsplikt).

D) OPPDRAGSGIVERE, FINANSIØRER OG SAMARBEIDSPARTNERE

Forskere og forskningsinstitusjoner har forpliktelser overfor oppdragsgivere, finansierer og samarbeidspartnere. På samme måte har andre forskningsaktører forpliktelser overfor forskere og forskningsinstitusjoner. Forskningsetikken balanserer normer om åpenhet og uavhengighet mot krav om nytte og samfunnsrelevans.

36. Uavhengighet i forskning

Alle forskningsaktører må beskytte forskeres uavhengighet mot press og styring.

Uavhengighet er en forutsetning for forskningens troverdighet og for samfunnets tillit til forskning. Den enkelte forskers uavhengighet kan havne under press på grunn av eksterne føringer og styring fra oppdragsgivere og finansierer, eller på grunn av interne krav og forventninger fra ledelse og administrasjon ved egen institusjon. Det kan også oppstå uklarhet i forbindelse med involvering av brukere og samarbeidspartnere. Ulike former for styring, bindinger og interessekonflikter kan øke risikoen for at forskningens resultater eller tolkninger blir fordreid. Det kan også føre til at forskere unngår å stille kritiske spørsmål og forfølge temaer som kan føre til uenighet. Det er derfor viktig å sikre forskernes reelle uavhengighet.

Tette relasjoner mellom forskningsmiljøer og eksterne partnere kan skape interessekonflikter og uklarhet om roller og ansvar. De kan også resultere i felles interesser, slik at reelle motsetninger og normkonflikter blir underkommunisert og holdes skjult. I begge tilfeller svekkes forskningens samfunnsoppdrag som kilde til kunnskap av høy kvalitet og relevans.

For tette relasjoner bidrar til å svekke forskningens forsvarlighet og troverdighet. For å sikre den allmenne tilliten til forskning, er det viktig å beskytte forskernes uavhengighet fra andre interesser, både i forskningspolitikken og i organiseringen og finansieringen av enkeltprosjekter.

Alle forskningsaktører som deltar i organisering og finansiering av forskning, det være seg arbeidsgivere, myndigheter, oppdragsgivere, finansierer, samarbeidspartnere eller andre interessenter, plikter å beskytte forskeres reelle uavhengighet. Finansieringsmodeller, standardkontrakter, samarbeidsformer og belønningssystemer må ikke bidra til å svekke anerkjente vitenskapelige og etiske normer.

37. Forskningsinstitusjonenes ansvar

Forskningsinstitusjonene må sikre at all forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Dette er spesielt viktig når normene settes under press.

Forskningsinstitusjonene har et overordnet ansvar for å sikre at all forskning skjer i henhold til anerkjente vitenskapelige og etiske prinsipper. Institusjonene plikter å beskytte sine ansatte mot utilbørlig press og styring som kan bidra til å svekke forskningsetikken.³⁶

Forskningsinstitusjonene fungerer i et samspill med resten av samfunnet. Når offentlige eller private aktører i samfunnet finansierer forskning, er det fordi de forventer å få noe igjen. Eksterne partners forventning om å få nyttig og relevant kunnskap er legitim og ikke uforenelig med etisk forsvarlig forskning. Forskningsetikken stiller imidlertid tydelige krav til uavhengighet og åpenhet omkring kontraktsvilkår, eierskap og rett til publisering.

Forskningsinstitusjonene har ansvar for å beskytte sine ansatte mot utilbørlig press og styring også fra eksterne aktører. Institusjonene må sikre at all forskning ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer, samt at alle eksterne partnere som deltar i forskningen, gjøres kjent med anerkjente forskningsetiske normer.³⁷

Forskningsinstitusjoner må sikre at avtalene de inngår, er etisk forsvarlige. Det gjelder uavhengig av hvilke ressurser oppdragsgiver eller samarbeidspartner stiller til rådighet, for eksempel i form av finansiering, data eller tilgang til arenaer og grupper for datainnsamling. Et grunnleggende forskningsetisk premiss er at forskning skal være åpen og uavhengig. Hvis forsvarlige avtaler ikke kan inngås eller opprettholdes, bør ikke forskningen gjennomføres.

38. Oppdragsgivere og finansierer

Oppdragsgivere og finansierer har et medansvar for at forskning de er involvert i, skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Strategisk tilpasning av prosjekter for å omgå forskningsetiske normer skal ikke forekomme.

Oppdragsgivere og finansierer som forvalter forskningsmidler og styrer forskningspolitiske prioriteringer, har betydelig innflytelse på organisering og initiering av forskning. De har innflytelse på forskere og forskningsinstitusjoner på prosjektnivå, og de har ofte makt til å påvirke hvordan forskningsprosjekter utformes og gjennomføres. Oppdragsgivere og

³⁶ Universitets- og høyskoleloven § 1–5; forskningsetikkloven § 1.

³⁷ Forskningsetikkloven § 5 b.

finansierer har et medansvar for å sikre at forskningsprosjekter de finansierer eller bestiller, gjennomføres i samsvar med anerkjente forskningsetiske normer. Strategisk tilpasning av prosjekter for å omgå forskningsetiske normer skal ikke forekomme.

Oppdragsgivere og finansierer må unngå å gi insentiver og føringer som setter uavhengigheten og forskningsetikken under press. De kan styre valg av tema og påvirke valg av problemstillinger, men bør ikke avgjøre valg av data, metode, konklusjoner og presentasjon av resultater. Forskerne må kunne stille kritiske spørsmål og komme frem til andre resultater enn det oppdragsgiver forventer, også når resultatene utfordrer oppdragsgivers politikk eller strategi. Slike hendelser skal ikke føre til kutt i finansieringen av og støtten til pågående prosjekter eller redusere muligheten for fremtidig finansiering.

Forskningsetikk må være en integrert del av bestillerkompetansen hos dem som organiserer og finansierer forskning i offentlig og privat regi. Oppdragsgivere og finansierer må forsikre seg om at utførende forskere og deres institusjoner vil gjøre de nødvendige forskningsetiske vurderingene under hele prosjektet, fra planlegging via utførelse og til formidling.

39. Samarbeidsprosjekter

Samarbeidspartnere har et medansvar for at forskning de er involvert i, skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Forskningsetikk må ivaretas i alle samarbeidsavtaler og samarbeidsformer.

Alle samarbeidspartnere som deltar i forskning, har et medansvar for at forskningsetikken ivaretas. Dette gjelder spesielt når eksterne aktører inngår som samarbeidspartnere i forskningsprosjektet samtidig som de bidrar med midler og/eller utøver makt. I alle samarbeidsavtaler og samarbeidsformer må forskningsetikk ivaretas.³⁸

40. Brukermedvirkning

Forskningsetikk må ivaretas i alle former for brukermedvirkning.

Brukermedvirkning kan bidra til å styrke forskningens kvalitet og relevans, og det kan fremme demokratiske rettigheter og motvirke diskriminering. Det kan imidlertid også skape forskningsetiske utfordringer, for eksempel knyttet til konfidensialitet, habilitet og

³⁸ ALLEA (2017), *European Code of Conduct for Research Integrity*, punkt 2.6. Collaborative Working.

interessekonflikter.³⁹ Brukere, klienter og pårørende må ikke reduseres til symbol uten reell innflytelse.

I noen sammenhenger betyr brukermedvirkning offentlige myndigheter og private aktører som er direkte involvert i et forskningsprosjekt. Disse kan ha flere roller i ett og samme prosjekt, som bestiller og bruker og som utøver av makt og myndighet. Det er viktig alltid å være tydelig på ulike roller og mulige interessekonflikter, både for å fremme god forskning og for å sikre forskningens tillit i samfunnet. Ulike roller og forventninger bør avklares og nedfelles i avtaler, som definerer de ulike partenes ansvar for å følge forskningsetiske normer.

Oppdragsgivere og finansører som legger til rette for brukermedvirkning har alle et medansvar for at forskningsetikken er ivaretatt. Forskere må sikre forskningens uavhengighet og integritet i samspill med brukernes erfaringskompetanse og interesser.

41. Åpenhet om finansiering, roller og interesser

Alle forskningsaktører har ansvar for å sikre åpenhet om finansiering og interesser.

Det er viktig med åpenhet om finansiering og interesser for å sikre forskningens troverdighet og legitimitet. Åpenhet om finansiering gjør det lettere for forskere å beskytte seg mot utilbørlig press og dermed sikre forskningens uavhengighet. Oppdragsgivere og finansører bør offentliggjøre hvilken forskning de har gitt støtte til, og om eventuelle andre interesser og maktforhold som kan påvirke forskningen.

Når forskere skal publisere og bruke resultater, har de et selvstendig ansvar for å være åpne om alle bindinger som kan ha betydning for tilliten til forskningen. Åpenhet fritar ikke forskerne fra det overordnede ansvaret deres for forskningsetikk.

42. Bruk av forskningsresultater

Alle forskningsaktører har ansvar for at bruk og fremstilling av resultatene er etisk forsvarlig.

Oppdragsgivere og finansører kan ikke holde tilbake uønskede resultater slik at de funnene som blir kjent, gir et fordreid bilde av ett eller flere saksforhold. Det er uetisk å begrense bruken av resultatene for å få frem ønskelige konklusjoner, eller å fremstille resultatene fra forskningen på en misvisende eller tendensiøs måte (se punkt 12. Fordreining og fortielse). Forskere står fritt til å drøfte sitt mandat som en del av forskningsrapporteringen, for

³⁹ Veileder for brukermedvirkning i helseforskning i spesialisthelsetjenesten, mai 2018.

eksempel ved å peke på at åpenbare faglige eller praktisk relevante perspektiver, tolkninger og hensyn er utelatt (se punkt 1. Fri og uavhengig forskning). I slike tilfeller er det viktig at forskere drøfter alternative tolkninger av sine funn eller påpeker vitenskapelig usikkerhet. Hvis resultatene blir brukt på en misvisende eller tendensiøs måte av oppdragsgiveren, har forskere både rett og plikt til å påpeke dette og kreve at den misvisende framstillingen blir korrigert.

43. Rett til publisering og offentliggjøring

Alle forskningsaktører har ansvar for å fremme åpen forskning i form av publisering og annen offentliggjøring.

Oppdragsgivere og finansører må respektere at forskere som hovedregel skal ha rett til å offentliggjøre fullstendige beskrivelser, datasett og andre resultater av forskningsprosjektet. Det omfatter også retten til å publisere funn og resultater der hvor forskerne finner det hensiktsmessig. Offentlige og private aktører kan ha en legitim grunn til å begrense offentliggjøring. I slike tilfeller må de forskningsetiske vurderingene være eksplisitte, og eventuelle begrensninger i retten til offentliggjøring bør begrunnes, avklares og kontraktfestes ved oppstarten av prosjektet.

Forskere har rett til å ytre seg offentlig om forskningen også på andre måter, og oppdragsgivere og finansører kan ikke begrense forskernes ytringsfrihet og akademiske frihet.

44. Publiseringsskikk

Vitenskapelige publiseringsskanaler må bidra til å fremme forskningsetiske normer.

Vitenskapelige publiseringsskanaler som forlag og tidsskrifter, bør ha egne retningslinjer for vurdering av forskningsetikk i forbindelse med publisering, slik som fagfellevurdering, god henvisningsskikk, medforfatterskap, finansiering og interessekonflikter. De bør også ha rutiner for håndtering av klager og påstander om vitenskapelig uredelighet. Dersom en publikasjon senere viser seg å avvike fra god vitenskapelig praksis, må den korrigeres, merkes eller trekkes tilbake.⁴⁰

⁴⁰ For mer informasjon om publiseringsetikk, se *Committee on Publication Ethics (COPE)*.

E) FORSKNINGSFORDIDLING

Forskere og forskningsinstitusjoner har ansvar for å formidle vitenskapelige resultater, arbeidsmåter og holdninger fra egen og andres forskning, til resten av samfunnet. Forskningsformidling omfatter dialog på tvers av fagområder, samspill med ulike aktører i samfunnet, samt forskeres deltakelse i samfunnsdebatten.

45. Formidling som samfunnsansvar

Forskningsformidling er en viktig del av forskeres samfunnsansvar.

Forskningsformidling innebærer at forskere formidler vitenskapelige resultater, arbeidsmåter og holdninger til mennesker utenfor forskerfellesskapet og det spesialiserte fagområdet. Formidling skjer i dialog mellom forskning og samfunn, og forskere har et ansvar for å fremme dannelse og god diskusjonskultur med respekt for saklig argumentasjon og kritisk tenkning. Et viktig formål er å styrke individuell autonomi og ytringsfrihet samt å bidra til en opplyst offentlig samtale.⁴¹ Forskere skal være et kritisk korrektiv til myndigheter og andre mektige aktører i samfunnet, og de skal imøtegå misbruk av forskning i form av pseudovitenskap, politisering og propaganda. Et velfungerende, kunnskapsbasert og demokratisk samfunn er avhengig av forskning som kilde til pålitelig kunnskap.

Forskningsformidling omfatter mange forskjellige aktiviteter med ulike formål, og aktiviteten kan være allmennrettet, brukerrettet eller rettet mot forskere på andre fagområder. Forskere kan formidle egen eller andres funn og resultater, samt andre former for faglig kunnskap og etablerte innsikter. Forskere kan formidle i ulike roller, for eksempel som samfunnsdebattant, i tenketanker eller som ekspert i offentlige utvalg og utredninger. I alle tilfeller skal forskningsformidling skje i henhold til anerkjente forskningsetiske normer.

Forskningsformidling i nasjonale fora er viktig for å vedlikeholde og videreutvikle norsk og samisk som fagspråk, og det er viktig for at befolkningen skal få tilgang på relevant forskning om komplekse saker i det offentlige ordskiftet. Forskningsformidling i internasjonale fora er viktig for at relevant forskning skal bli gjort tilgjengelig for aktører i andre land, det være seg folk som blir berørt av forskningen, forskere på andre fagområder eller andre organisasjoner og institusjoner.

⁴¹ Grunnloven § 100: «Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale.»

46. Formidling og institusjonenes ansvar

Forskningsinstitusjonene skal legge til rette for forskningsformidling og andre former for dialog og samspill.

Forskningsformidling er et institusjonelt ansvar.⁴² Institusjonene bør utvikle en god kultur for forskningsformidling, og de bør fjerne formidlingshindre og skjeve insentiv- og belønningssystemer som kan bidra til å svekke forskningsformidlingen. Institusjonene bør fremme forskningsformidling på mange arenaer og i ulike former. Forskningsinstitusjonene må legge til rette for at all forskningsformidling skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske prinsipper.

Forskningsformidling kan innebære samarbeid med andre institusjoner og profesjonsutøvere. Forskningsinstitusjoner har et ansvar for at alle som deltar i forskningsformidling, gjøres kjent med forskningsetiske normer.

Forskningsformidling kan medføre at forskerne blir utsatt for press, hets, trusler og sanksjoner. Et politisert debattklima med personangrep og kulturkamp kan bidra til å innskrenke den akademiske friheten og undergrave demokratiet.⁴³ Ledelsen på alle nivåer har ansvar for å sikre at forskere kan utøve sitt samfunnsoppdrag på en trygg og forsvarlig måte. Institusjonene bør ha planer for risikovurdering og beredskap for å ivareta forskernes sikkerhet og integritet når den blir satt under press (se punkt 13. Sikkerhet og beredskap).

47. Formidling og etterrettelighet

Kravet om etterrettelighet er det samme ved forskningsformidling som ved vitenskapelig publisering.

Når forskere formidler spesialisert kunnskap, er det ikke gitt at mottakeren har mulighet til å etterprøve argumentene som fremsettes. Derfor stilles det samme krav til etterrettelighet i forskningsformidling som i vitenskapelig publisering. Kravet til kildehenvisning er ikke det samme, men referanser til kilder kan hjelpe leseren med å finne frem i spesialisert faglitteratur enten for å fordype seg i saken eller for å etterprøve de framsatte argumentene.

Forskere kan dele hypoteser, teorier og foreløpige funn med offentligheten underveis i et prosjekt, men skal ikke presentere foreløpige resultater som om de var endelige. Forskere

⁴² Universitets- og høyskoleloven § 1-1 c; § 1-3 c og e.

⁴³ Aune-utvalget (NOU 2020: 3), *Ny lov om universiteter og høyskoler*, kapittel 15 Akademisk frihet.

bør klart og tydelig kommunisere både vitenskapelig usikkerhet og faglige begrensninger. Forskere bør klargjøre begrensninger i eget fagperspektiv og egen kompetanse på det aktuelle saksfeltet, slik at det blir enklere for lesere og publikum å vurdere om andre eller supplerende faglige perspektiver kunne føre til andre konklusjoner. Forskere må være åpne om eventuell finansiering, bindinger og interesser i forskningsformidling.

48. Formidling og saklighet

Kravet om saklighet er det samme ved forskningsformidling som ved vitenskapelig publisering.

I all forskningsformidling er det viktig å fastholde grunnleggende saklighetsnormer og krav til vitenskapelig diskusjonskultur. Forskere bør formulere seg med klarhet, slik at både forskere fra ulike fagområder og andre deltakere i ordskiftet kan ta stilling til argumenter og påstander. Saklighet innebærer å holde seg til saken og å unngå tendensiøse fremstillinger. Gjengivelser av andres bidrag må ikke være fordreide, og meningsmotstandere må ikke tillegges feilaktige synspunkter.⁴⁴ Saklighetsnormer er forenelig med bruk av retoriske virkemidler, humor og spissformuleringer. Det er innholdet som er avgjørende, ikke stilen.

49. Deltakelse i tverrfaglig dialog

Forskere bør formidle kunnskap på tvers av spesialiserte fagområder.

Forskere bør formidle på tvers av fag og delta i tverrfaglig dialog. Forskere fra ulike fagområder skal behandle hverandre saklig og med respekt. Tverrfaglig dialog bør ivareta grunnleggende normer for vitenskapelig diskusjon. Vitenskapelig argumentasjon og kritikk er viktig både for å finne felles løsninger og for å håndtere uenighet og mangfold. Alle forskere har et felles ansvar for å formidle grunnleggende forskningsetiske normer, også i praksis.

50. Deltakelse i samfunnsdebatten

Forskere skal bringe vitenskapelige resultater, arbeidsmåter og holdninger inn i samfunnsdebatten.

Forskere kan og bør bidra i samfunnsdebatten ved å formidle kunnskap på områder som er oppe til debatt, ved å ta begrunnet stilling til kontroversielle temaer, og ved å sette nye temaer

⁴⁴ Arne Næss (1975), *En del elementære logiske emner*. 11. utgave, kapittel 7.

på den offentlige dagsordenen. Forskere har ansvar for å ytre seg saklig og presist, slik at de begrenser mulighetene for at funn og resultater tolkes tendensiøst eller misbrukes i politiske, kulturelle, sosiale og økonomiske sammenhenger. Forskere bør engasjere seg i diskusjoner om rimelig tolkning av forskningsresultater. Forskere bør også påpeke og korrigere misvisende fremstilling og misbruk av forskning i samfunnsdebatten.

Det kan være uklare overganger mellom deltakelse som forsker og som samfunnsborger. En forsker som deltar i samfunnsdebatten som forsker, er forpliktet til å formidle vitenskapelige resultater, arbeidsmåter og holdninger. Personlige meninger eller politiserte standpunkter bør ikke fremstilles som forskning. Forskere bør oppgi sitt fagfelt, ikke bare sin grad eller posisjon, når de opptrer som forsker. En forsker som deltar i samfunnsdebatten som samfunnsborger, bør ikke bruke tittel eller henviser til særskilt vitenskapelig kompetanse, med mindre det er relevant for at andre skal kunne vurdere forskerens interesser eller faglige bakgrunn.

VEDLEGG

Om NESH

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) er et rådgivende organ som arbeider for å fremme god og etisk forsvarlig forskning. NESH skal også bidra til å forebygge vitenskapelig uredelighet. Komiteen er faglig uavhengig i arbeidet sitt, og den tar utgangspunkt i anerkjente vitenskapelige og etiske prinsipper.

NESH er en del av forvaltningsorganet De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK), og komiteen blir oppnevnt for fire år av gangen av Kunnskapsdepartementet (KD) etter innstilling fra Forskningsrådet. Medlemmene skal ha kompetanse i relevante forskningsdisipliner, samt etikk og juss, og den nåværende komiteen for perioden 2018–2021 har 13 medlemmer, herunder to lekrepresentanter og to varamedlemmer (se oversikt over medlemmer bakerst). Oppgavene til NESH er hjemlet i forskningsetikkloven og forankret i styringsdialogen mellom FEK og KD.⁴⁵

NESH har som hovedoppgave å utvikle forskningsetiske retningslinjer for å fremme god forskningsetisk praksis. Dette arbeidet er forankret i forskerfellesskapet gjennom bred involvering i form av nasjonale høringsrunder. Videre bistår NESH med råd og veiledning knyttet til konkrete prosjekter. Både forskere og forskningsinstitusjoner kan henvende seg til NESH. Det kan også personer som på forskjellig vis inngår i eller er berørt av forskning.

NESH uttaler seg i enkeltsaker som reiser prinsipielle forskningsetiske spørsmål. Komiteen avgjør selv hvilke saker de vil ta opp til behandling. En uttalelse fra NESH er rådgivende og kan bidra til videre refleksjon og eventuelle endringer i praksis. NESH tar opp aktuelle og viktige forskningsetiske spørsmål på eget initiativ.

NESH er ikke et kontrollorgan og komiteen har ikke domsfunksjon eller sanksjonsmidler. NESH gir ikke forhåndsgodkjenning av forskningsprosjekter.

Historikk

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) ble opprettet av Stortinget i 1990 sammen med Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) og Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin og helsefag (NEM).⁴⁶

⁴⁵ Forskningsetikkloven. Se også nettstedet forskningsetikk.no.

⁴⁶ St. medl. nr. 28 (1988–1989). *Om forskning*, s. 70–73.

De tre nasjonale komiteene skulle gi prinsipielle retningslinjer, behandle kontroversielle forskningsprosjekter og formidle kunnskap om etiske spørsmål til offentligheten som grunnlag for en informert samfunnsdebatt. Den første utgaven av NESHS retningslinjer ble lansert i 1993, og de er siden revidert i 1999, 2006 og 2016.

Bakgrunnen for Stortingets vedtak var rapporten *Forskning og etisk ansvar* (1981), som ble utarbeidet av et nasjonalt utvalg for «Forskning og etikk» nedsatt i 1979. Rapporten skisserte den internasjonale utviklingen av forskningsetikk siden andre verdenskrig i kjølvannet av atombomben og Nürnbergprosessen. Det ble drøftet hvordan vitenskapens grunnleggende normer og verdier ble oppsummert i «vitenskapens etos», og hvordan det normative grunnlaget kan blir satt under press i møte med andre interesser. Rapporten skisserte ulike etiske utfordringer knyttet til genetisk forskning, militærforskning, forskning på mennesker og dyr samt oppdragsforskning og forskningsformidling. Den drøftet også risikoene ved ny teknologi.⁴⁷ Konklusjonen var at det burde opprettes forskningsetisk råd både ved institusjonene og på nasjonalt nivå.

Det var også viktig å klargjøre forholdet mellom forskningsetikk og personvernlovgivning. Noe av bakgrunnen var «Prosjekt Metropolitt» på 1960-tallet, hvor registerdata om skoleelever ble brukt i longitudinelle studier uten informasjon og samtykke fra barn og foresatte. På 1970-tallet førte «Gro-saken» til debatt om forskningsbaserte overgrep mot vergeløse barn på institusjon. I 1978 fikk Norge en ny personregisterlov som regulerte det juridiske grunnlaget for behandling av personopplysninger i forskning, og i 1980 ble Datatilsynet opprettet. Samtidig ble det foreslått å etablere et forskningsetisk råd for samfunnsforskning.⁴⁸ Forskningsetikken eksisterte altså forutfor den juridiske reguleringen. I 1990 ble forvaltningen av forskningsetikk i Norge formalisert i tre nasjonale komiteer, og virkeområdet til NESH ble utvidet til å dekke både samfunnsvitenskap og humaniora. Først i 2007 ble arbeidet med forskningsetikk gjenstand for juridisk regulering, og en ny forskningsetikklov kom i 2017.

Utviklingen av forskningsetikk i Norge skjer i samspill med utviklingen internasjonalt. Et felles utgangspunkt for forskning på mennesker ble formulert i Belmont-rapporten (1979), knyttet til grunnleggende prinsipper som respekt, beskyttelse og rettferdighet. Siden 2007 har det vært avviklet verdenskonferanser for forskningsintegritet, der det er utviklet

⁴⁷ Hovedkomiteen for norsk forskning (1981), *Forskning og etisk ansvar*. Ledet av Knut Erik Tranøy.

⁴⁸ Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (1979), *Forskningsetikk og personopplysninger*.

felles retningslinjer for blant annet tverrfaglig og internasjonalt samarbeid.⁴⁹ Nylig har Europakommisjonen utarbeidet *The European Code of Conduct for Research Integrity* (2017), som gjelder all forskning finansiert av Horizon Europe.⁵⁰ Disse internasjonale ressursene kan være nyttige ved internasjonalt og tverrfaglig samarbeid.

Etiske retningslinjer og juridiske lover

Etiske normer forteller hva vi kan, bør eller skal gjøre i en bestemt situasjon. Kilden til autoritet for både normer og retningslinjer ligger i forskerfellesskapet, basert på et prinsipp om faglig selvregulering, og forskerfellesskapet har ansvaret for å opprettholde normene og formulere retningslinjene. Etiske vurderinger handler ofte om reelle dilemmaer, der forskjellige hensyn må veies mot hverandre, og retningslinjene til NESH er rådgivende, veiledende og forebyggende. Retningslinjene er formulert som krav, råd, hensyn eller idealer å strekke seg etter. De forskningsetiske retningslinjene er altså et hjelpemiddel og en kilde til etisk refleksjon. De angir hva forskere bør ta i betraktning for at forskningen skal være etisk forsvarlig.

Både etikk og juss er basert på normer. Samtidig er det flere viktige forskjeller mellom etiske og rettslige normer. Forskningsetikk favner videre enn den juridiske reguleringen av personvern (personopplysningsloven) og vitenskapelig uredelighet (forskningsetikkloven), og forskningsetiske problemstillinger må adresseres også i forskning som ikke behandler personopplysninger.

Skillet mellom etikk og juss kan skape utfordringer og misforståelser i forbindelse med innhenting av samtykke fra deltakere i forskning. Personopplysningsloven setter juridiske krav til lovligheten når man behandler personopplysninger. De forskningsetiske retningslinjene formulerer imidlertid bredere etiske hensyn som også må ivaretas når man henter inn samtykke til å delta i forskning. Derfor vil det etiske samtykket ofte favne videre enn det juridiske samtykket.

Det kan også være vanskelig å skille mellom etikk og juss fordi institusjonenes organisering av arbeidet med forskningsetikk er regulert i forskningsetikkloven. Her settes en rekke krav, blant annet om hvordan uredelighetssaker skal behandles. I saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer, er det lovverket som avgjør om rettslige sanksjoner er aktuelle. I noen tilfeller kan lovverket stå i motsetning til forskningsetikken. Da har forskere et særlig ansvar for å vurdere om det er forsvarlig å gjennomføre prosjektet.

⁴⁹ Singapore Statement (2010); Montreal Statement (2013).

⁵⁰ ALLEA (2017), *Europeiske retningslinjer for forskningsintegritet*, på norsk i 2019.

Det nasjonale forskningsetiske systemet

Ansvar for forskningsetikk er fordelt mellom forskere, forskningsinstitusjoner og andre forskningsaktører, slik det fremgår av innledningen til NESHS retningslinjer. Videre, i det nasjonale forskningsetiske systemet, er forvaltningen av forskningsetikk fordelt på en rekke ulike institusjoner:

De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK) er et forvaltningsorgan under Kunnskapsdepartementet, og det ble opprettet i 2013. FEK er det sentrale fagorganet for forskningsetikk og skal bidra til at forskning i offentlig og privat regi skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. FEK består av et sekretariat som bistår de tre opprinnelige komiteene NEM, NENT og NESH, i tillegg til GRU og SKJ (se under). Komiteer og utvalg i FEK er faglig uavhengige.⁵¹

Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin og helsefag (NEM) ble opprettet i 1990 og skal gi råd om forskningsetikk og fastsette forskningsetiske retningslinjer på sine fagområder. NEM behandler klager etter helseforskningsloven på vedtak i Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) og koordinerer REK'ene (se under).⁵²

Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) ble opprettet i 1990 og gir råd og veiledning om forskning innen naturvitenskap og teknologi, industri-, landbruks- og fiskeriforskning, samt de delene av bio- og genteknologisk forskning som ikke dekkes av medisin. NENT har utarbeidet egne retningslinjer.

Granskingsutvalget (GRU) er et nasjonalt utvalg for granskning av uredelighet i forskning, og det ble opprettet i forbindelse med innføringen av forskningsetikkloven i 2007. Ifølge den reviderte loven fra 2017 skal utvalget vurdere og behandle konkrete saker hvor det er mistanke om alvorlige brudd på god vitenskapelig praksis. GRU er klageinstans for lokale vedtak om uredelighet.⁵³

Skjelettutvalget (SKJ) ble opprettet i 2008 som et nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger. Bakgrunnen var diskusjonen om tilbakeføring av samisk materiale fra vitenskapelige samlinger. Utvalget er rådgivende og skal bidra til å fremme etisk god og ansvarlig forskning på menneskelige levninger, for eksempel ved arkeologiske utgravninger eller i museale samlinger.⁵⁴

⁵¹ Forskningsetikkloven § 3.

⁵² Helseforskningsloven.

⁵³ Forskningsetikkloven § 7.

⁵⁴ Kulturminneloven.

Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) vurderer medisinske og helsefaglige forskningsprosjekter som har som formål å frembringe ny kunnskap om sykdom og helse. Dette er regulert i helseforskningsloven fra 2009, og slike prosjekter krever forhåndsgodkjenning av en REK.⁵⁵ Siden 1978 ble etiske spørsmål innen medisinsk forskning vurdert av et etikkutvalg under Rådet for medisinsk forskning i Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF), som var en forløper til NEM. I 1985 ble det også etablert fem regionale komiteer for medisinsk forskningsetikk, og de var utgangspunktet for dagens REK-system. Den internasjonale Helsinki-deklarasjonen er en sentral ressurs for medisinsk forskningsetikk uavhengig av det norske lovverket.⁵⁶

Andre instanser og funksjoner

I tillegg finnes flere instanser som ivaretar andre funksjoner knyttet til forskning, spesielt det rettslige grunnlaget for behandling av personopplysninger:

Personvernombudet

Juridiske spørsmål knyttet til behandling av personopplysninger er regulert i personopplysningsloven fra 2018. Institusjonene har ansvar for å følge regelverket, og institusjonenes personvernombudskalsikreatinnsamling og behandling av personopplysninger er lovlig. Personvernombudet skal blant annet vurdere personvernkonsekvenser og eventuelt rådføre seg med Datatilsynet i prosjekter hvor behandlingen medfører høy risiko for de registrerte (basert på forskningens art, omfang, formål og sammenheng). Vurdering av personvernkonsekvenser er *ikke* en forskningsetisk vurdering. Institusjonene har i tillegg et ansvar for å sikre at forskningsetikken er ivaretatt.⁵⁷

Norsk senter for forskningsdata (NSD/Sikt)

Mange forskningsinstitusjoner har en avtale om kjøp av personvern- og datahåndterings-tjenester med Norsk senter for forskningsdata (NSD), som fra 1. januar 2022 er en del av Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. De gir råd om enkeltprosjekter basert på vurdering av meldeskjema. Institusjonene har selv ansvaret for å sikre at behandlingen av personopplysninger er lovlig.⁵⁸

⁵⁵ Helseforskningsloven § 10.

⁵⁶ Helsinki-deklarasjonen.

⁵⁷ Forskningsetikkloven § 5.

⁵⁸ Personvernlovverket.

Tidligere medlemmer i NESH

2018–2021

Elisabeth Staksrud (komitéleder)
Kirsten Johanne Bang
Lene Bomann-Larsen
Kjetil Fretheim
Rakel Christina Granaas
Kristian Berg Harpviken
Heidi Østbø Haugen
Kjetil Ansgar Jakobsen
Roar Johnsen
Ivar Kolstad
Markus Hoel Lie
Hadi Strømmen Lile
Anne Nevøy
Tove Klæboe Nilsen
May-Len Skilbrei
Vidar Enebakk (sekretariatsleder)

2014–2017

Bjørn Hvinden (komitéleder)
Kirsten Johanne Bang
Kjersti Fjørtoft
Ingegerd Holand
Roar Johnsen
Ivar Kolstad
Tor Monsen
Anne Nevøy
Erling Sandmo
May-Len Skilbrei
Elisabeth Staksrud
Knut Martin Tande
Pål Ulleberg
Lisbeth Øyum
Hallvard Fossheim / Vidar Enebakk
(sekretariatsledere)

2010–2013

Bjørn Hvinden (komitéleder)
Kjersti Fjørtoft
Anne Gjelsvik
Marit Anne Hauan
Ingegerd Holand
Ove Jakobsen
Lynn Nygaard
Hilde Pape
Erling Sandmo
Einar Spurkeland
Knut Martin Tande
Elin Thuen
Arne Tostensen
Lisbeth Øyum
Helene Ingierd / Espen Gamlund /
Hallvard Fossheim (sekretariatsledere)

2006–2009

Anne-Hilde Nagel (komitéleder)
Alexander Cappelen
Hallvard J. Fossheim
Arne Grønningsæter
Kristian Berg Harpviken
Marit Anne Hauan
Stig André Haugen
Hilde Pape
Jone Salomonsen
Cecilie Elisabeth Schjatvet
Anne-Julie Semb
Arne Tostensen
Hilde W. Nagell / Helene Ingierd
(sekretariatsledere)

2003–2005

Ragnvald Kalleberg (komitéleder)
Asta Balto
Alexander Cappelen
Anne-Hilde Nagel
Hanne Signe Nymoens
Helge Rønning
Jone Salomonsen
Per Schreiner
Anne Julie Semb
Ann Helen Skjelbred
Ole Peter Askheim
Bjarte Vandvik
Hilde W. Nagell (sekretariatsleder)

2000–2002

Ragnvald Kalleberg (komitéleder)
Elisabeth Backe-Hansen
Hanne Inger Bjurstrøm
Ida Blom
Aksel Hatland
Trond Herland
Heidi von Weltzien Høivik
Paul Leer-Salvesen
Raino Malnes
Audhild Schanche
Ann Helene B. Skjelbred
Jan Tøssebro
Finn Mølmen / Hilde W. Nagell /
Micheline Egge Grung (sekretariatsledere)

1997–1999

Fredrik Engelstad (komitéleder)
Bente Gullveig Alver
Ida Blom
Elisabeth Backe-Hansen
Hanne Inger Bjurstrøm
Aksel Hatland

Trond Herland
Heidi von Weltzien Høivik
Wenche Håland
Paul Leer-Salvesen
Raino Malnes
Dag Elgesem (sekretariatsleder)

1994–1996

Fredrik Engelstad (komitéleder)
Bente Gullveig Alver
Elisabeth Backe-Hansen
Aksel Hatland
Kari Helliesen
Trond Herland
Heidi von Weltzien Høivik
Wenche Håland
Yngvar Løken
Halvor Moxnes
Pål Repstad
Sølvi Sogner
Andreas Føllesdal / Dag Elgesem
(sekretariatsledere)

1991–1993

Fredrik Engelstad (komitéleder)
Bente Gullveig Alver
Ivar Asheim
Kirsti Coward
Victor Hellern
Kari Helliesen
Wenche Håland
Tore Lindholm
Yngvar Løken
Halvor Moxnes
Pål Repstad
Sølvi Sogner
Andreas Føllesdal (sekretariatsleder)

De nasjonale forskningsetiske komiteene

Kongens gate 14, 0153 Oslo

Tlf.: 23 31 83 00

www.forskningsetikk.no

ISBN: 978-82-7682-112-3

